

PREDMET *RAMIREZ SANČEZ protiv FRANCUSKE*
(Predstavka br. 59450/00)

PRESUDA
Strazbur 4. jul 2006.

Ova presuda je konačna ali može biti predmet redakcijskih izmena.

U predmetu Ramirez Sančez protiv Francuske,

Evropski sud za ljudska prava, zasedajući u Velikom veću koje čine:

g. L. VILDHABER (*WILDHABER*), *predsednik*,

g. C. L. ROZAKIS (*ROZAKIS*),

g. J.-P. KOSTA (*COSTA*),

Ser NIKOLAS BRACA (*NICOLAS BRATZA*),

g. B. M. ZUPANČIČ,

g. V. BUTKEVIČ (*BUTKEVYCH*),

g. H. KASADEVAL (*CASADEVALL*),

g. J. HEDIGAN (*HEDIGAN*),

gđa M. CACA-NIKOLOVSKA (*TSATSA-NIKOLOVSKA*),

g. K. TRAHA (*TRAJA*),

g. L. GARLICKI,

g. H. BOREGO BOREGO (*BORREGO BORREGO*),

gđa E. FIRA-SANDSTROM (*FURA-SANDSTRÖM*),

gđa A. ĐULUMJAN (*GYULUMYAN*),

gđa R. JEGER (*JAEGER*),

gđa D. JOČIENE (*JOČIENÉ*),

g. D. POPOVIĆ, *sudije*,

i g. T. L. ERLI (*EARLY*), *sekretar Odeljenja*,

nakon većanja bez prisustva javnosti, 25. januara i 31. maja 2006. godine,
izriče sledeću presudu koja je usvojena poslednjeg pomenutog datuma:

POSTUPAK

1. Predmet je formiran na osnovu predstavke (br. 59450/00) protiv Republike Francuske koju je Sudu na osnovu člana 34 Konvencije za zaštitu ljudskih

prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu: Konvencija) podneo državljanin Venecuele, g. Ilić Ramirez Sančez (*Ilich Ramirez Sanchez*, u daljem tekstu: podnosilac predstavke), 20. jula 2000.

2. Podnosilac predstavke je tvrdio, naročito, da je bio držan u samici suprotno članu 3 Konvencije, i da mu na raspolaganju nije bio nikakav pravni lek kojim bi osporio tu meru.

3. Predstavka je dodeljena Prvom odeljenju Suda (pravilo 52 st. 1 Poslovnika Suda). Proglašena je prihvatljivom 19. februara 2004. od strane veća tog odeljenja u sastavu g. H. L. ROZAKIS, g. P. LORENZEN (*LORENZEN*), g. Ž.-P. KOSTA, gđa F. TULKENS, gđa N. VAJIĆ, g. E. LEVITS, gđa S. BOTUČAROVA (*BOTOUCHAROVA*), sudije, i g. S. NILSEN (*NIELSEN*), sekretar Odeljenja.

4. Veće istog odeljenja, u sastavu g. H. L. ROZAKIS, g. L. Lukaides (*Loucaides*), g. Ž.-P. KOSTA, gđa F. TULKENS, g. P. LORENZEN, gđa. N. VAJIĆ, gđa S. BOTUČAROVA, sudije, i g. S. NILSEN, sekretar Odeljenja, 27. januara 2005. izreklo je presudu. Sa četiri glasa protiv tri veće je zaključilo da nije bilo povrede člana 3 Konvencije zbog zatvaranja podnosioca predstavke u samicu i jednoglasno da je došlo do povrede člana 13 zbog nepostojanja pravnog leka koji bi omogućio podnosiocu predstavke da ospori ovu meru. Izdvojeno mišljenje g. Rozakisa, g. Lukaidesa i gđe Tulkens je priloženo uz presudu.

5. Podnosilac predstavke je 21. aprila 2005. uputio zahtev, na osnovu člana 43 Konvencije i pravila 73, da se predmet uputi Velikom veću.

Kolegijum Velikog veća je 6. juna 2005. odlučio da predmet iznese pred Veliko veće.

6. Sastav Velikog veća je određen u skladu s odredbama članova 27, stavovi 2 i 3 Konvencije i pravila 24.

7. Podnosilac predstavke, ali ne i Država, podneo je svoje komentare u vezi s meritumom predmeta (pravilo 59 st. 1).

8. Javna rasprava je održana u zgradi Suda u Strazburu 25. januara 2006. (pravilo 59 st. 3).

Pred Sudom su se pojavili:

(a) *u ime Države*

Gđa E. Bellijar (*Belliard*),
direktorka Direkcije za pravne poslove,
Ministarstvo spoljnih poslova,

zastupnik,

gđa A.-F. Tisije (*Tissier*), šef Odeljenja za ljudska prava,
Direkcija za pravne poslove, Ministarstvo spoljnih poslova,

g. K. Kefle (*Keuflet*), član,
Kancelarija za pravne poslove i pravo o zatvorima,

g. P. Obligi (*Obligis*), pomoćnik direktora,
šef Odeljenja za bezbednost u zatvorima,
Ministarstvo pravde,

advokati;

(b) za podnosioca predstavke

gđa I. Kutan Per (*Coutant Peyre*),
član advokatske komore Pariza,

g. F. Vuilmen (*Vuillemin*),
član advokatske komore Pariza,

advokati.

Sudu su se obratili gđa Kutan Per, g. Vuilmen i gđa Belijar.

ČINJENICE

I. OKOLNOSTI SLUČAJA

9. Podnosilac predstavke je rođen 1949. godine i trenutno je u zatvoru Klervo (*Clairvaux*).

A. Upućivanje podnosioca predstavke u samicu

10. Podnosilac predstavke, koji tvrdi da je revolucionar po profesiji, je pritvoren 15. avgusta 1994. Nad njim je sproveden istražni postupak u vezi s nizom terorističkih napada u Francuskoj i osuđen je na kaznu doživotnog zatvora 25. decembra 1997. zbog ubistva dva policajca i jednog poznanika 27. juna 1975.

11. Držan je u samici od trenutka kada je prvi put pritvoren sredinom avgusta 1994. do 17. oktobra 2002. pretežno u zatvoru La Sante (*La Santé*) u Parizu.

12. Prema njegovom advokatu, podnosilac predstavke je držan u ćeliji od 6,84 kvadratna metra koja je bila u lošem stanju i loše izolovana, s prostorom za toalet bez pregrade. Bio mu je zabranjen svaki kontakt s drugim zatvorenicima, čak i sa zatvorskim čuvarima, a mogao je da napusti svoju ćeliju samo onda kad se drugi zatvorenici vrate u svoje. Jedina aktivnost koja mu je bila dozvoljena van ćelije bila je šetnja u trajanju od dva sata u prostoru oblika trougla dužine 15 metara i širine 7,5 metara u osnovi koja se sužavala na širinu od 1 metra na vrhu. Ovaj prostor je bio ograđen zidom i pokriven žičanom mrežom. Njegova jedina rekreacija bila je čitanje novina ili gledanje televizije na iznajmljenom aparatu. Jedine posete koje je primao bile su posete njegovih advokata i, jednom meseč-

no, sveštenika. Zatvorske vlasti su ignorisale njegove zahteve da mu se dozvole posete bilo koga drugog. Pošta koja je bila namenjena podnosiocu predstavke je nestajala, iako nije bila zvanično oduzeta, a sve do 16. februara 2000. nije dobio zimsku jaknu koja je za njega doneta u zatvor u oktobru 1999.

13. Država nije osporila ove činjenice. Navela je da je ćelija imala prirodno osvetljenje, svetlo na plafonu i lampu za čitanje. Nijedan član porodice podnosioca predstavke nikad nije podneo molbu da mu se dozvoli poseta. Odbijena su samo dva zahteva za posete, oba upućena od strane novinara.

14. Dokumenta u spisu predmeta pokazuju da je podnosilac predstavke primao posete 58 različitih advokata tokom boravka u zatvoru.

Njegova sadašnja zastupnica, koja je u isto vreme i njegova supruga po šerijetskom pravu, posetila ga je više od 640 puta u periodu od 27. juna 1997. do 29. aprila 2002.

15. Stranke su Sudu podnele na uvid niz odluka u kojima se zahteva da podnosilac predstavke bude držan u samici u uzastopnim periodima od po tri meseca.

16. Prva je doneta kada je podnosilac predstavke pritvoren prvi put (15. avgusta 1994). Ona se sastoji od obrasca na kome su označena sledeća polja: „potrebno sprečiti komunikaciju s jednim ili više drugih zatvorenika“ i „remeti red i disciplinu u zatvoru“. Nije bilo nikakvih komentara podnosioca predstavke. Istog dana lekar je izdao potvrdu o zdravstvenom stanju u kojoj je navedeno:

„Zdravlje [podnosioca predstavke] dopušta boravak u samici. Međutim, on mora, ukoliko je to moguće, da ima kompletan odmor u trajanju od osam dana.“

17. Odluku donetu 3. novembra 1994. da se boravak podnosioca predstavke u samici produži od 15. novembra 1994. do 15. februara 1995. odobrila je Kancelarija regionalnog direktora za izvršenje zavodskih sankcija. Navedeni razlozi su bili isti, ali je podnosilac predstavke dao sledeću primedbu:

„Smatram da ove mere upućivanja u samicu, naročito uznemiravanje noću, ukazuju na želju da se šikanira politički zatvorenik.“

U potvrdi o zdravstvenom stanju izdatoj istog dana, lekar:

„potvrđuje da zdravstveno stanje [podnosioca predstavke] dopušta njegov dalji boravak u samici.“

18. U odluci od 20. januara 1995. koja je bila u primeni od 15. februara do 15. maja 1995, navode se isti razlozi i tu odluku je odobrila Kancelarija regionalnog direktora. Podnosilac predstavke je odbio da potpiše obaveštenje kojim je informisan o odluci. U potvrdi o zdravstvenom stanju izdatoj istog dana, lekar:

„potvrđuje da zdravstveno stanje [podnosioca predstavke] dopušta njegov dalji boravak u samici iz administrativnih razloga“.

19. U odluci od 25. aprila 1995. koju je odobrila Kancelarija regionalnog direktora i koja je bila u primeni od 15. maja do 15. avgusta 1995. govori se o „potrebi sprečavanja komunikacije s jednim ili više drugih zatvorenika“ i „meri bezbednosti“. Podnosilac predstavke je tog dana premešten u zatvor Frene (*Frenes*).

20. U predlogu za produženje mere od 26. jula 1995. navodi se „potreba za sprečavanjem komunikacije s jednim ili više drugih zatvorenika“.

Lekar iz zatvora Frene je 27. jula 1995. izdao potvrdu u kojoj se navodi:

„... zdravstveno stanje u ovom trenutku dopušta dalji boravak u samici“.

21. Ova mera je produžena 11. avgusta 1995. za period od tri meseca počev od 15. avgusta 1995.

22. Lekar iz zatvora Frene je 10. novembra 1995. izdao potvrdu o zdravstvenom stanju u kojoj se navodi da je zdravlje podnosioca predstavke zadovoljavajuće i da dopušta boravak u samici.

Dalji predlog za produženje ove mere datiran istog dana pozivao se na: „remećenje reda ili discipline u zatvoru“.

23. Ova mera je produžena 20. novembra 1995. za još tri meseca počev od 15. novembra 1995.

24. Predlog od 24. januara 1996. za dalje produženje poziva se na: „potrebu da se spreči komunikacija s jednim ili više drugih zatvorenika“.

Lekar iz zatvora Frene izdao je 25. januara 1996. potvrdu u kojoj se navodi da je zdravstveno stanje podnosioca predstavke zadovoljavajuće.

25. Ova mera je produžena za tri meseca 4. marta 1996. počev od 15. februara 1996.

26. Doktor iz zatvora Frene izdao je 19. aprila 1996. potvrdu u kojoj se navodi da zdravstveno stanje podnosioca predstavke dopušta njegovo zatvaranje u jedinicu za izdvajanje.

Mera je produžena 7. maja 1996. za još tri meseca počev od 15. maja 1996. U predlogu od 17. aprila 1996. pominje se „mera predostrožnosti ili bezbednosti neophodna iz jednog ili više sledećih razloga: potreba da se spreči komunikacija s jednim ili više drugih zatvorenika“.

27. Podnosilac predstavke do 31. oktobra 1996. nije bio obavešten o meri koja je bila u primeni od 15. maja do 15. avgusta 1996. Dao je sledeću primedbu:

„ne smatram da je ispravno da se od mene traži da potpišem posle više od pet meseci zakašnjenja.“

28. Podnosilac predstavke je 15. jula 1996. obavesthen o meri koja se pozivala na „potrebu da se spreči komunikacija s jednim ili više drugih zatvorenika“ i na „međunarodni terorizam“.

29. Lekar iz zatvora Frene je 22. oktobra 1996. izdao potvrdu u kojoj se navodi da zdravstveno stanje podnosioca predstavke dopušta njegovo zatvaranje u samicu.

30. Odluka od 31. oktobra 1996, koja je bila u primeni od 15. novembra 1996. do 15. februara 1997. pozivala se samo na „potrebu da se spreči komunikacija s jednim ili više drugih zatvorenika“. Podnosilac predstavke je dao sledeće primedbe na obrascu za obaveštavanje:

„Napominjem da je g....., direktor, već odgovorio na moje primedbe čak i pre nego što sam ih dao; u nastavku se navodi: 07.11.1996. godine pred odborom za izvršenje kazne u zatvoru. Shodno tome, primedbe koje se od mene traže postale su izlišne. Ipak, moje zatvaranje u samicu je oblik mučenja.“

Ovu meru, kao i one koje su usledile, odobrio je direktor Uprave za izvršenje zavodskih sankcija u Ministarstvu pravde 14. novembra 1996.

31. Lekar iz pariske Regionalne službe za zaštitu zdravlja 17. januara 1997. je potvrdio da je pregledao podnosioca predstavke i zaključio da njegovo zdravlje dopušta boravak u samici.

32. Predlog od 20. januara 1997. pozivao se na „potrebu da se zaštite od ostatka zatvorske populacije“ i na „potrebu da se spreči komunikacija s jednim ili više drugih zatvorenika“. Podnosilac predstavke je dao sledeće primedbe:

„Napominjem da sam sve više podvrgnut ovom podlom šikaniranju i da sam izdvojen kao politički zatvorenik. Odbacujem razloge navedene za moje držanje u samici.“

33. Lekar iz pariske Regionalne službe za zaštitu zdravlja je 23. aprila 1997. potvrdio da boravak u samici nije kontraindikovano za podnosioca predstavke.

34. Sledeći razlozi su navedeni u prilog predlogu za dalje produženje od 25. aprila 1997:

„mera predostrožnosti ili bezbednosti iz jednog ili više sledećih razloga:

- (i) potreba da vam se pruži zaštita od ostatka zatvorske populacije;
- (ii) potreba da se spreči komunikacija s jednim ili više drugih zatvorenika.“

Podnosilac predstavke je dao sledeće primedbe:

„Mene nisu pregledali, izmerili mi težinu ili mi izmerili krvni pritisak, itd.... Napominjem da je donji deo upitnika već bio popunjen, čime se izvrgavaju ruglu primedbe koje sam zamoljen da dam. Molim da se nadamnom obavim kompletan lekarski pregled.“

35. Odluka od 21. jula 1997. se dodatno pozivala na: „remećenje reda i discipline u zatvoru“ i „potencijalnu opasnost u vezi s aktima terorizma“. Podnosilac predstavke je dao sledeći komentar:

„Nisam dobio potvrdu o zdravstvenom stanju posle lekarskog pregleda a vi koristite falsifikovana dokumenta koja se čak ne usuđujete ni da mi pokažete. Zahtevam razgovor s upravnikom bez odlaganja.“

36. U odluci od 13. avgusta 1997. ponovo se navodi „potreba da se spreči komunikacija s jednim ili više drugih zatvorenika“.

37. Lekar u zatvoru Frene je 14. oktobra 1997. izdao potvrdu u kojoj se potvrđuje da je zdravstveno stanje podnosioca predstavke zadovoljavajuće.

Predlozi od 21. oktobra 1997. i 23. januara 1998. bili su isto formulisani kao i odluka od 13. avgusta 1997. Prilikom potpisivanja predloga od 21. oktobra, podnosilac predstavke je izjavio:

„Potpisujem uz protest protiv nepravdne represivne mere (odluke) protiv političkog zatvorenika koga Država Francuska drži kao taoca.“

38. Lekar iz zatvora Frene je 23. januara 1998. izdao potvrdu kojom se utvrđuje da je zdravstveno stanje podnosioca predstavke zadovoljavajuće.

39. Posle nje je usledila sledeća potvrda od 22. aprila 1998. u kojoj se navodi da je podnosilac predstavke dovoljno sposoban da ostane u samici i potvrda od 23. jula u kojoj se navodi da boravak u samici nije kontraindikovano. U narednoj potvrdi sačinjenoj 21. oktobra 1998. navodi se da je podnosilac predstavke zadovoljavajućeg zdravstvenog stanja i da je dovoljno sposoban da ostane u samici.

40. Predlozi sačinjeni 22. aprila, 23. jula i 19. oktobra 1998. navode potrebu za „merama predostrožnosti i bezbednosti s obzirom na karakter i dosije zatvorenika“.

Podnosilac predstavke je na sledeći način prokomentarisao predlog od 22. aprila 1998:

„potvrđujem prijem obaveštenja ali protestujem protiv produženja ove nepravdne mere podle političke represije koja mi je nametnuta. Molim vas da mi dostavite kopiju.“

Na meru od 19. oktobra 1998. dao je sledeću primedbu:

„Potpis na ovom obaveštenju od strane podmuklog zamenika direktora g. V. dalje potvrđuje nepravdu represivnih mera uvedenih od strane zatvorske službe koja postupi nezakonito protiv političkih zatvorenika kao što sam ja.“

41. Mera od 19. oktobra 1998. pozivala se na „mere predostrožnosti i bezbednosti s obzirom na karakter i dosije zatvorenika“.

42. Lekar iz zatvora La Sante izdao je 15. januara 1999. potvrdu o zdravstvenom stanju u kojoj je naveo:

„zdravstveno stanje podnosioca predstavke u ovom trenutku dopušta dalje držanje u samici pod uslovom da dobije psihijatrijsko lečenje.“

U predlozima sačinjenim 14. januara i 8. aprila 1999. navodi se:

„Zatvorenik mora da ostane pod administrativnom merom upućivanja u samicu iz razloga reda i bezbednosti, s obzirom na njegov karakter i dosije i prirodu sudskih postupaka protiv njega.“

43. Ministarstvo pravde je u svojim odlukama od 20. januara i 20. aprila 1999. naveo:

„Karakter ovog zatvorenika, koji je ZVR [zatvorenik visokog rizika] i objektivno opasan, naročito zbog prirode i dužine kazne koja mu je izrečena, opravdava nastavak boravka u samici iz razloga reda i bezbednosti.“

44. Viši lekar u zatvoru La Sante izdao je 9. aprila 1999. potvrdu koja glasi:

„U cirkularnom dopisu iz decembra 1998. o meri upućivanja u samicu navodi se da će se mišljenje lekara zatražiti tek posle godinu dana izolacije. Poslednja potvrda izdata je [nečitko]. Stoga, ovom obaveštenju ne moram da priložim potvrdu u vezi s produženjem.“

45. Drugi zatvorski lekar je 23. aprila 1999. potvrdio da zdravstveno stanje podnosioca predstavke dopušta boravak ili produžetak boravka u samici.

46. U narednoj potvrdi od 20. jula 1999. utvrđeno je da zdravstveno stanje podnosioca predstavke dopušta dalje zadržavanje u samici.

47. U odluci od 22. jula 1999. navode se sledeći razlozi:

„Morate ostati u samici u narednom periodu od tri meseca iz razloga reda i bezbednosti, imajući u vidu vaš karakter, vašu klasifikaciju kao ZVR, i prirodu vaših osuda i predmeta u toku.“

48. Odluka od 25. oktobra 1999. godine koja je stupila na snagu 15. novembra 1999. glasi:

„Neophodno je produžiti vaš boravak u samici za naredna tri meseca da bi se očuvao red i bezbednost u zatvoru s obzirom na opasnost koju predstavljate, vašu

sposobnost da utičete na druge zatvorenike i rizik od vašeg bekstva s obzirom na značajnu pomoć koja vam potencijalno stoji na raspolaganju.“

Podnosilac predstavke je dao sledeće primedbe:

„Napominjem da se nastavlja ta sramna maskarada od strane militantnog cioniste Elizabet Gigu (*Elisabeth Guigou*), koja vodi francusko Ministarstvo pravde za račun imperijalističkih sila koje nastoje da svedu Francusku na nivo feuda Sjedinenih Država. Dodavola i ljudska prava i samo pravo. ALAH JE NAJVEĆI.“

49. Uprava se 1. februara 2000. pozvala na:

„razloge reda i bezbednosti, imajući u vidu vaš karakter, vašu klasifikaciju kao ZVR i krivična dela za koja ste osuđeni na kaznu zatvora“.

50. Odluke od 27. aprila, 20. jula i 20. oktobra 2000. bile su identično formulisane kao i odluka od 25. oktobra 1999, osim što kraj rečenice glasi: „s obzirom na vaš pristup pomoći spolja“.

51. Viši lekar u zatvoru La Sante izdao je 13. jula 2000. potvrdu o zdravstvenom stanju koja glasi:

„Ja, dole potpisani, ... izjavljujem da je [podnosilac predstavke] u zaista zapnujućem fizičkom i mentalnom stanju posle šest godina u samici.

Međutim, nije primereno da se zahteva od pacijentovog lekara da izda potvrdu koja bi trebalo da bude predmet mišljenja stručnjaka. Veoma je teško da lekar odobri meru upućivanja u samicu više iz administrativnih, nego medicinskih razloga.“

52. Jedan drugi lekar je 3. oktobra 2000. izdao potvrdu sa sledećom formulacijom:

„Ja, dole potpisani ... potvrđujem da sam danas pregledao [podnosioca predstavke].

Klinički pregled nije obavljen. Ipak, s obzirom na njegovo trenutno mentalno stanje, nisam u mogućnosti da dam lekarsko mišljenje o tome da li je sposoban da ostane u samici.“

53. Ministarstvo pravde je 5. januara i 23. januara 2001. odobrilo odluke upravnika zatvora Fleri-Meroži (*Fleury-Mérogis*) i La Sante od 30. decembra 2000. i 22. januara 2001. da se podnosilac predstavke smesti u samicu pošto je prethodnim nalogima automatski prestala važnost po njegovom premeštaju.

54. U odluci od 22. januara 2001. navedeni su sledeći razlozi:

„U obzir je uzeta vaša ličnost, vaša klasifikacija kao ZVR [zatvorenik visokog rizika], dužina vaše kazne (KDZ [kazna doživotnog zatvora]), priroda dela i vaše

učešće u međunarodnoj terorističkoj mreži. Svi ovi objektivni pokazatelji opasnosti čine vaš dalji boravak u samici neophodnim iz razloga bezbednosti.“

55. Lekarka iz zatvora La Sante je 20. marta 2001. potvrdila da je videla podnosioca predstavke ali da nije mogla da obavi fizikalni pregled. Dodala je:

„Međutim, imajući u vidu njegovo trenutno mentalno stanje, nisam u stanju da dam lekarsko mišljenje o tome da li je on sposoban da ostane u samici.“

Podnosilac predstavke je 28. marta 2001. ovo prokomentarisao na sledeći način:

„Ponovo sam popunio ovaj obrazac, pošto sam to već uradio 19. marta... Osuđujem, belu torturu' konstantnim držanjem u samici, koja je posle, ozbiljne provokacije od 28. decembra 2000. pogoršana začepljenjem prozorčića nad vratima koji se sada otvara samo do ugla od 30° (7,5 cm), što sprečava ulazak svežeg vazduha. To je dodato zabrani primanja poseta ili časova francuskog, suprotno garantijama. Vi vršite zločin 'lese-humanity' (protiv čovečnosti).“

56. Lekar iz bolnice Košen (*Cochin*) koji je obavljao praksu u zatvoru La Sante izdao je 28. marta 2001. sledeću potvrdu:

„Ja dole potpisani, ... izjavljujem da lekari iz zdravstvene službe zatvora La Sante u Parizu nisu kvalifikovani da donesu sud o tome da li fizičko ili mentalno stanje zatvorenika Iljiča Ramireza Sančeza, koji je trenutno zatvoren u La Sante, dopušta njegovo neprekidno držanje u samici.“

57. Odlučeno je da se mera upućivanja u samicu produži 22. aprila 2001:

„da bi se očuvao red i bezbednost u zatvoru imajući u vidu opasnost koju predstavljate, vašu sposobnost da utičete na druge zatvorenike i rizik od vašeg bekstva s obzirom na pristup koji imate pomoći spolja.“

Isti razlozi su navedeni i u daljem produženju mere od 18. juna 2001. a odluka iz septembra 2001. je formulisana skoro identično.

58. Lekar koji je zadužen za Jedinicu za ambulantno savetovanje i lečenje pisao je 23. maja 2001. upravniku zatvora La Sante ovim rečima:

„Video sam g. Iljiča Ramireza Sančeza, ..., s obzirom da sam zamoljen za mišljenje o tome da li postoje bilo kakve kontraindikacije daljem boravku ovog pacijenta u samici.

Iako je g. Ramirez Sančez u prihvatljivom fizičkom i duševnom stanju, strogo usamljenje u trajanju od više od šest godina i devet meseci na kraju će sigurno dovesti do psihološkog oštećenja.

Moja dužnost kao lekara je da vas upozorim na ove potencijalne posledice da biste mogli da donesete odluku zasnovanu na informacijama.

...“

59. Lekar, koji je izdao potvrdu od 20. marta 2001, izdao je drugu, slično formulisanu, potvrdu 20. juna 2001.

60. U odluci koja je bila u primeni od 22. jula 2001. navedeni su sledeći razlozi:

„...da bi se očuvali red i bezbednost u zatvoru imajući u vidu opasnost koju predstavljate, vašu sposobnost da utičete na druge zatvorenike i rizik od vašeg bekstva s obzirom na pristup koji imate pomoći spolja.“

61. Lekar, koji je zadužen za Jedinicu za ambulantno savetovanje i lečenje, izdao je 20. septembra 2001. potvrdu o zdravstvenom stanju posle pregleda podnosioca predstavke „radi davanja lekarskog mišljenja potrebnog za dalji boravak u samici“. Naveo je da je podnosilac predstavke prikazan sa:

„Fizičkim i mentalnim stanjem koje je bilo u potpunosti prihvatljivo posle sedam godina provedenih u samici... Ovo mišljenje ne predstavlja stručno mišljenje, koje nisam kvalifikovan da dam.“

62. Sledeći razlozi su navedeni za produženje boravka u samici u odluci od 4. oktobra 2001:

„neophodno je produžiti vaš boravak u samici da bi se očuvali red i bezbednost u zatvoru i da bi se izbeglo da vršite uticaj na druge zatvorenike ili da pokušate bekstvo“.

U svojim primedbama, podnosilac predstavke je napomenuo naročito:

„Više od sedam godina stroge samice, zabrana primanja poseta ili časova francuskog i stalno smanjenje količine svežeg vazduha u ćeliji za izolaciju iz koje je čak i stara drvena školska klupa uklonjena svedoče o nepravедnosti represivnih mera koje su preduzete protiv revolucionarnog političkog lidera koji odbija da se slomi“.

63. Ova mera je produžena 20. decembra 2001. za dodatna tri meseca iz sledećih razloga:

„Uzimajući u obzir vaš karakter, vašu klasifikaciju kao ZVR, dužinu vaše kazne (KDZ), prirodu dela i vaše angažovanje u međunarodnoj terorističkoj mreži. Svi ovi objektivni pokazatelji opasnosti koju predstavljate čine neophodnim vaš dalji boravak u samici iz razloga bezbednosti.“

64. Odluke od 10. januara, 25. marta i 8. jula 2002. glase:

„Neophodno je da i dalje ostanete u samici da bi se očuvali red i bezbednost u zatvoru i da bi se izbeglo da vršite uticaj na druge zatvorenike ili da pokušate bekstvo. Činjenica da ste osuđeni na kaznu doživotnog zatvora, vaša klasifikacija kao zatvorenika visokog rizika i priroda dela za koja vam je suđeno idu u prilog vašem daljem boravku u samici.“

65. Pomoćnik lekara iz Jedinice za ambulatno savetovanje i lečenje u zatvoru La Sante izdao je 13. juna 2002. potvrdu o zdravstvenom stanju koja je glasila:

„Ja, dole potpisani, doktor ..., pomoćnik lekara iz Ambulante zatvora La Sante u Parizu potvrđujem da sam pregledao g. Ramirez Sančez Iljiča, rođenog 12.10.49, u vezi sa zahtevom da on i dalje ostane u samici.

S medicinskog stanovišta, problem koji predstavlja dugotrajni boravak u samici u periodu od nekoliko godina je da to može uticati na fizičko i mentalno zdravlje zatvorenika.“

66. Lekar zadužen za Jedinicu za ambulatno savetovanje i lečenje u zatvoru La Sante dostavio je 29. jula 2002. Ministarstvu zdravlja sledeći kratak pregled medicinske nege koju je dobijao podnosilac predstavke:

„Ovaj pacijent, koji je, kako vam je poznato, u jedinici za izdvajanje, prima dve obavezne lekarske posete člana lekarskog tima JASL svake nedelje, kako je propisano Krivičnim zakonikom Francuske.

Njegovo telesno zdravlje je u ovom trenutku izvrsno. Nisam kvalifikovan da dam mišljenje o njegovom mentalnom zdravlju.

Osim toga, g. Ramirez Sančez se može, na zahtev, konsultovati sa članovima tima JASL nezavisno od obaveznih lekarskih poseta jedinici za izdvajanje.

On je stoga mogao da se obrati oftalmologu... i prepisane su mu korektivne naočare.

Takođe se obratio i lekaru opšte prakse nezavisno od obaveznih poseta jedinici za izdvajanje dana...

Biološka ispitivanja su redovno obavljena. ...

Tretman koji je imao g. Ramirez-Sančez može se smatrati odgovarajućim tretmanom: ...

Treba napomenuti da je g. Ramirez Sančez odbio bilo kakvu psihološku pomoć od RMPS [Regionalne medicinske i psihološke službe].

...“

67. Septembra 2002. doneta je još jedna odluka da se mera upućivanja u samicu produži „da bi se očuvali bezbednost i red, koji su pod ozbiljnom pretnjom zbog umešanosti podnosioca predstavke u terorističke mreže, zbog opasnosti koju predstavlja i rizika od njegovog bekstva“.

68. Podnosilac predstavke je 17. oktobra 2002. prebačen u zatvor Sen-Mor (*Saint-Maur*) (Departman Endr (*Indre*)), gde je okončan njegov boravak u samici. Podneo je novu predstavku Sudu 13. maja 2003., u kojoj se žalio na nove uslove u kojima ga drže a, naročito, na udaljenost od Pariza.

69. Juna 2003. knjiga koju je napisao podnositelj predstavke uz pomoć jednog novinara objavljena je pod naslovom *L'islam révolutionnaire* (Revolucionarni Islam).

70. Zdravstveni inspektor Endra 27. avgusta 2003. napisao je sledeće pismo Ministarstvu zdravlja:

„G. Ramirez Sančez je obavio fizički i psihijatrijski lekarski pregled po dolasku u zatvor 17. oktobra 2002.

Ni u kom trenutku nije bio smešten u samicu u zatvoru Sen-Mor.

Što se tiče njegovog telesnog zdravlja, g. Ramirez Sančez prima zakonom propisanu negu i može se obratiti JASL na zahtev.

Što se tiče njegovog mentalnog zdravlja, pregledao ga je psihijatar Regionalne medicinske i psihološke službe (RMPS) kao deo standardne procedure prijema. U tom trenutku nije bila prepisana nikakva kontrola, a pacijent od tada nije tražio da vidi psihijatra. Ponuđen mu je pregled koji je obavljen 26. avgusta 2003. RMPS nije preporučio nikakvu kontrolu posle tog pregleda.“

71. Podnositelj predstavke je 18. marta 2004. prebačen u zatvor Frene u oblasti Pariza i ponovo je smešten u samicu. To se dogodilo posle televizijske emisije u kojoj je, tokom telefonskog intervjua s novinarom, podnositelj predstavke odbio između ostalog da izrazi kajanje zbog svojih zločina prema žrtvama iz razloga što „nema nevinih žrtvi“.

72. Lekar iz zatvora Frene je 6. avgusta 2004. izdao potvrdu o zdravstvenom stanju koja je formulisana na sledeći način:

„Ja, dole potpisani, ..., potvrđujem da dugotrajni boravak u samici kome je podvrgnut g. Iljič Ramirez Sančez, rođen 12. oktobra 1949, škodi njegovom mentalnom zdravlju.

Okončanje boravka u samici bi mnogo doprinelo olakšanom praćenju hroničnog somatskog patološkog stanja od kog je pacijent nedavno počeo da boluje, a koje zahteva lekarski nadzor i redovna biološka ispitivanja.“

73. Drugi lekar je 20. decembra 2005. izdao potvrdu o zdravstvenom stanju koja glasi:

„Ja, dole potpisani ..., redovno posećujem g. Iljiča Ramireza Sančeza, zatvorenika u jedinici za izdvajanje.

Njegov dugotrajan boravak u samici je štetan po njegovo zdravlje; ono traje već nekoliko godina i sa lekarskog stanovišta bi bilo poželjno da se okonča.“

74. Podnositelj predstavke je 24. januara 2005. prebačen u zatvor Fleri-Meroži, a 24. novembra 2005. godine u zatvor La Sante. U obe institucije je držan u samici i ta mera je periodično produžavana, uključujući i dana 17. februara 2005. (vidi u nastavku).

75. Viši lekar u Jedinici za ambulantno savetovanje i lečenje u zatvoru Fleri-Meroži izdao je 30. juna i 5. oktobra 2005. dve potvrde o zdravstvenom stanju s potpuno istom formulacijom:

„Ja dole potpisani..., potvrđujem da je g. Ramirez Sančez Iljič, rođen 12. oktobra 1949, pod mojim nadzorom od dolaska u ovaj zatvor.

Problemi koje je g. Ramirez Sančez imao s fizičkim zdravljem sada su se stabilizovali.

G. Ramirez Sančez se i dalje žali na teškoće boravka u potpunom usamljenju.

S obzirom da ne želi da ga leči Regionalna medicinska i psihološka služba zatvora Fleri-Meroži a da ja nisam kvalifikovan da utvrdim uticaj uslova u kojima je pritvoren na njegovo mentalno zdravlje, bila bi poželjna lekarska i psihološka procena.

Potvrda se izdaje na zahtev uprave zatvora i dostavlja lično i može služiti u bilo koje zakonske svrhe.“

76. Podnosilac predstavke je 5. januara 2006. prebačen u zatvor Klervo, gde se drži pod redovnim zatvorskim režimom.

B. Zahtevi podnosioca predstavke za sudskim preispitivanjem odluke

77. Podnosilac predstavke je 14. septembra 1996. podneo zahtev za sudsko preispitivanje odluke Upravnom sudu u Parizu, tvrdeći da odluka od 11. jula 1996. o njegovom upućivanju u samicu treba da se ukine.

78. Presudom od 25. novembra 1998. koja je uručena podnosiocu predstavke 26. januara 1999, Upravni sud u Parizu je odbacio zahtev, smatrajući da je osporena odluka interna administrativna mera koju upravni sud nema ovlašćenje da ukine.

79. Podnosilac predstavke je podneo zahtev za izdavanje naloga za ukiđanje, na osnovu formalne ništavosti, odluke od 17. februara 2005. za njegovo držanje u samici. U presudi od 15. decembra 2005, Upravni sud u Parizu je izneo sledeći zaključak:

„Iako državni organi tvrde u svojoj odbrani da je sudija zadužen za izvršenje kazne doneo usmenu odluku 4. februara 2005. u korist produženja mere usamljenja g. Ramireza Sančeza, u spisima predmeta nema dokaza koji pokazuje da je regionalni direktor pribavio mišljenje odbora za izvršenje kazne pre nego što je dostavio obrazloženi izveštaj ministru pravde, iako je, u skladu s napred pomenutim odredbama člana D. 283–1 Zakonika o krivičnom postupku, odbor jedino telo ovlašćeno da odluči da li mera usamljenja treba da se produži duže od godinu dana. Sledi da

je osnovan argument g. Ramireza Sančeza da je odluka od 17. februara 2005. da se njegov boravak u samicu produži manjkava i da se mora ukinuti.

Što se tiče podneska vezanog za naknadu štete.

Iako formalna ništavost mere upućivanja u samicu predstavlja grešku koja može povlačiti odgovornost Države, takva greška ne može dati pravo licu koje je podvrgnuto toj meri pravo na naknadu njenog ili njegovog gubitka ukoliko su okolnosti predmeta bile takve da zakonski opravdavaju odluku da se zatvorenik uputi u samicu pošto se ne može smatrati da je navodni gubitak posledica manjkavosti rešenja.

Istraga pokazuje da je g. Ramirez Sančez osuđen na kaznu doživotnog zatvora za ubistvo pripadnika policije. Protiv njega je pokrenuta istraga u vezi s raznim slučajevima terorizma, između ostalog i za ubistvo s umišljajem i korišćenje eksplozivne naprave za uništenje pokretne imovine. Podnosilac predstave je mogao da koristi komunikaciju u zatvoru Fleri-Meroži ili izvan njega da bi ponovo uspostavio kontakte sa članovima svoje terorističke ćelije ili da nastoji da preobrati druge zatvorenike i možda pripremi bekstvo. S obzirom na to, okolnosti tadašnjih slučajeva bile su takve da zakonski opravdavaju donetu odluku o produženju mere upućivanja u samicu za period od tri meseca. Šteta koju navodi g. Ramirez Sančez, koja je obuhvatala gubitak kontakta s drugim zatvorenicima, ne može se, stoga, smatrati posledicom proceduralne manjkavosti odluke od 17. februara 2005, te je neosnovan njegov zahtev za izdavanje naloga kojim bi se od Države zahtevalo da mu nadoknadi štetu koju tvrdi da je pretrpeo. ...“

II. RELEVANTNO DOMAĆE PRAVO I PRAKSA

80. 1. Zakonik o krivičnom postupku

Član D. 270

„Osim u okolnostima navedenim u članovima D. 136 do D. 147, zatvorsko osoblje mora u svakom trenutku da bude u mogućnosti da potvrdi prisustvo zatvorenika.

Noću mora biti omogućeno da se ćelije osvetle kada je to neophodno. U ćelije treba ulaziti samo kada za to postoji dobar razlog ili u slučaju neposredne opasnosti. U svakom slučaju intervenciju moraju da vrše najmanje dva člana osoblja i službenik, ako je na noćnom dežurstvu.“

Član D. 272

„Pošto se svetla ugase, kao i tokom noći, vrše se obilasci u utvrđeno vreme koje dnevno menja viši pritvorski službenik, po ovlašćenju upravnika zatvora.“

Član D. 283–1

[Reči štampane masnim slovima su dodate ili izmenjene uredbama iz 1996. i 1998: Uredba br. 96–287 od 2. aprila 1996, član 4, Službeni glasnik od 5. aprila

1996; i Uredba br. 98–1099 od 8. decembra 1998, članovi 65 i 190, Službeni glasnik od 9. decembra 1998.]

Svaki zatvorenik u zajedničkom objektu ili jedinici može se uputiti u samicu na njegov ili njen zahtev ili kao mera predostrožnosti ili bezbednosti.

Rešenje za upućivanje zatvorenika u samicu donosi upravnik zatvora, koji bez odlaganja obaveštava regionalnog direktora i sudiju zaduženog za izvršenje kazne. Upravnik zatvora takođe podnosi izveštaj odboru za izvršenje kazne **na prvom narednom sastanku po upućivanju zatvorenika u samicu ili po prigovoru na zahtev za njegovo ili njeno upućivanje u samicu.**

Zatvorenik može, bilo lično ili preko advokata, poslati svaki komentar koji ima na odluku sudije zaduženog za izvršenje kazne.

Lekarskom timu se svakog dana daje spisak zatvorenika u samici. Zatvorenici u samici će biti lekarski pregledani u skladu sa članom D. 381. Ako lekar smatra da je s obzirom na zdravlje zatvorenika to primereno, on ili ona će dati svoje mišljenje o tome da li mera zatvaranja u samicu treba da se prekine.

Upućivanje u samicu može biti duže od tri meseca ukoliko se sačini nov izveštaj odboru za izvršenje kazne i ukoliko tako odluči regionalni direktor.

Boravak u samici može trajati duže od jedne godine od trenutka prvobitne odluke ako ministar pravde tako odluči na osnovu obrazloženog izveštaja regionalnog direktora, a pošto je regionalni direktor pribavio mišljenje odbora za izvršenje kazne i zatvorskog lekara.

Upravnik zatvora vodi evidenciju o merama upućivanja u samicu radi uvida upravnih i pravosudnih organa prilikom nadzornih poseta i inspekcija.“

Član D. 283–2

[Uredba br. 96–287 od 2. aprila 1996, član 4, Službeni glasnik od 5. aprila 1996; i Uredba br. 98–1099 od 8. decembra 1998, član 190, Službeni glasnik od 9. decembra 1998.]

„Upućivanje u samicu ne sme biti disciplinska mera.

Zatvorenici u samici podležu redovnom zatvorskom režimu.“

81. 2. Cirkularni dopisi

Izvodi iz Cirkularnog dopisa od 8. decembra 1998. o primeni uredbe o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku

„4. Upućivanje u samicu kao mera predostrožnosti i bezbednosti

Naloge za upućivanje u samicu kao meru predostrožnosti i bezbednosti izdaje upravnik zatvora na zahtev zatvorenika ili na svoju sopstvenu inicijativu. S obzirom da upravnik ima isključivo ovlašćenje da naloži upućivanje u samicu, on ili ona će morati da posebnu pažnju posvete obrazloženju ove mere.

4.1. Potreba da se navedu razlozi

Od presude *Državnog saveta* u predmetu *Marie* od 17. februara 1995. upravni sudovi su preuzeli nadležnost za preispitivanje zakonitosti disciplinskih odluka 'koje su bile povod za žalbu'.

Sudsko preispitivanje još nije prošireno na odluke da se zatvorenik uputi u samicu, koje nastavljaju da se u najnovijim odlukama smatraju 'internim administrativnim merama' koje ne podležu preispitivanju.

Sudovi smatraju na osnovu člana D. 283–2 da 'upućivanje u samicu ne pogoršava uslove pritvora i da ne može da utiče na pravni položaj lica koje u njoj boravi' (*Državni savet*, 28. februar 1996, presuda u predmetu *Fauqueux*; i *Državni savet*, 22. septembar 1997, presuda u predmetu *Trébutien*).

4.2. Karakter obrazloženja

Nije dovoljno samo ponoviti sažetu formulu, kao mera predostrožnosti ili bezbednosti' koja se koristi u članu D. 283–1.

...Nalozi za upućivanje u samicu kao mera predostrožnosti ili bezbednosti moraju se zasnivati na stvarnim razlozima i na objektivnim i saglasnim dokazima o postojanju rizika da zatvorenik prouzrokuje ili da bude izložen ozbiljnoj opasnosti.

U obrazloženju se mora navesti da li je ta mera doneta da bi se izbegao rizik od bekstva, nasilja ili prinude, zajedničke akcije koja može izazvati poremećaje unutar zatvorske zajednice, tajnog dogovaranja ili zavere, ili radi zaštite života ili fizičkog integriteta pojedinačnih zatvorenika ili lica u samici.

4.3. Ništavi razlozi

Nalog za upućivanje u samicu ne može se izdati isključivo zbog sledećih razloga.

4.3.1. Priroda dela

Težina dela za koje je lice u pitanju zatvoreno i priroda dela za koje je ono optuženo ne mogu sami za sebe opravdati upućivanje u samicu.

...

II. PROCEDURA PRILIKOM UPUĆIVANJA U SAMICU

...

1.4. Sadržaj odluke

Odluka mora biti u formi datoj na odštampanom listu priloženom uz ovo uputstvo i o njoj se mora poslati obaveštenje posle saslušanja. List sadrži dva odeljka, jedan za obrazloženje i drugi za komentare zatvorenika. Odluci se mogu priložiti dodatne primedbe na običnom listu hartije i sva dokumenta koja mogu biti od pomoći u objašnjenju razloga.

...

2.2. Kopije dokumenata za državne organe

...

3. Ukidanje mere

Nije namera da mera upućivanja u samicu traje neograničeno vreme, s obzirom da mora biti opravdana činjeničnim i zakonskim razlozima, koji se mogu promeniti ili prestati da važe.

Imajući u vidu štetan uticaj dugotrajnog boravka u samici, upravnik zatvora i regionalni direktor moraju pomno pratiti dužinu trajanja ove mere.

Ova mera će automatski isteći u okolnostima predviđenim u Poglavlju 3. Nakon isteka perioda na koji se mera redovno produžava treba takođe razmotriti prestanak ove mere.

Zatvorenik mora biti obavešten o odluci o ukidanju ove mere. Ukoliko je zatvorenik tražio da bude smešten u samicu, mora se pribaviti njegov ili njen komentar (ako postoji).

Član D. 283–1, tačka 2, Zakonika o krivičnom postupku zahteva od upravnika zatvora da bez odlaganja obavesti regionalnog direktora i sudiju zaduženog za izvršenje kazne o svojoj odluci.

Kopija odluke da se pritvorenik uputi u samicu takođe mora biti poslata i istražnom sudiji.

4. Produženje mere

Osim ukoliko je po isteku tri meseca doneta odluka o produženju mere, ona će isteći automatski. ...

4.1. Predlozi za produženje mere

Postupak produženja mora se pokrenuti tri nedelje pre isteka tromesečnog perioda.

Zatvorenici u samici moraju biti obavešteni o nameri da se predloži produženje ove mere i, ako žele, mogu dobiti jedan sat da pripreme svoje primedbe, koje mogu podneti na saslušanju koje se u tu svrhu održava. Oni se onda obaveštavaju o predlogu.

Ne može se predložiti produženje mere bez prethodne procene situacije zatvorenika načinjene uz pomoć, između ostalog, i evidencije o nadgledanju zatvorenika u samici.

Ukoliko upravnik zatvora smatra da je neophodno produžiti meru, on ili ona moraju sačiniti predmet koji sadrži:

(i) Odštampani obrazac predloga koji sadrži obrazloženje, koje mora biti ažurno u trenutku kada se podnosi zahtev. Obrazac će sadržati potvrdu da je zatvorenik obavešten o predlogu, datum kada je odboru za izvršenje kazne podnet usmen izveštaj i datum dostavljanja regionalnom direktoru.

(ii) Obrazac za vezu s drugim organima.

(iii) Izveštaj o ponašanju zatvorenika u samici, zasnovan naročito na evidenciji o nadgledanju.

Svaki izveštaj medicinskog tima ili mišljenje lekara će se priložiti uz spise predloga.

4.2. Ispitivanje koje vrši regionalni direktor

Predmet treba poslati u kancelariju regionalnog direktora najkasnije petnaest dana pre isteka perioda od tri meseca. Kancelarija regionalnog direktora će ispitati predmet i, ako je neophodno, zatražiti dodatna dokumenta ili informacije. Ona mora da se uveri da ima potpuno ažurno obrazloženje predloga za produženje mere.

Regionalni direktor mora da odluči da li će se boravak u samici produžiti ili ne, kao i da pošalje odluku u zatvor radi obaveštavanja zatvorenika pre isteka tromesečnog perioda u svim slučajevima. Odluka mora biti obrazložena.

Ukoliko se donese odluka da se ova mera ne produži, ona će smesta isteći i zatvorenik će biti vraćen na redovan režim.

Zatvoreniku će biti data kopija odluke o produženju mere kada o njoj bude obavešten.

Za čuvanje dokaza i dostavljanje kopija državnim organima važe ista pravila kao i kod prvobitne odluke.

Isti postupak će se sprovesti ako se učini da je produženje mere neophodno po isteku dodatnog perioda od tri meseca. Regionalni direktori s posebnom pažnjom moraju razmatrati razloge za dalje produženje. Naročito, moraju ispitati da li su uzete u obzir druge vrste mera i uveriti se da nijedna takva mera ne bi bila izvodljiva.

Kada je regionalni direktor doneo odluku da se produži mera upućivanja u samicu, onda, osim ukoliko ona automatski ne istekne prema Poglavlju 3, mera može biti ukinuta tokom zakonskog perioda jedino odlukom istog organa. U tim slučajevima, upravnik zatvora će dostaviti regionalnom direktoru obrazloženi predlog za ukidanje mere uz koji je priložen, ukoliko je podesno, i izveštaj u prilog tom predlogu. Upravnik zatvora će takođe regionalnom direktoru bez odlaganja poslati i sve potvrde o zdravstvenom stanju koje je lekar mogao izdati zajedno sa svojim mišljenjem o tome da li je potrebno nešto preduzeti.

5. Produženje posle godinu dana

Mera upućivanja u samicu treba da se produži posle godinu dana samo u izuzetnim slučajevima. Ministar pravde jedini ima ovlašćenje da donese odluku, u skladu sa članom D. 283-1, tačka 6.

5.1. Predlog za produženje mere upućivanja u samicu

Upravnik zatvora mora poslati predlog za produženje mere upućivanja u samicu regionalnom direktoru pre isteka desetog meseca da bi ostavio kancelariji regionalnog direktora i centralnim organima dovoljno vremena da ga detaljno ispitaju.

Mišljenje lekara mora se zatražiti ako se predlaže produženje mere upućivanja u samicu posle perioda od godinu dana. Ako lekar da mišljenje, ono mora biti u pisanoj formi i dostavljeno s predlogom. Ako lekar ne da mišljenje, treba da stavi paraf bar na obrazac s predlogom.

Upravnik zatvora će podneti odboru za izvršenje kazne predlog na mišljenje, koje će odbor navesti na obrascu predloga.

Upravnik zatvora treba da obavesti zatvorenika o svojoj nameri da predloži produženje mere upućivanja u samicu i posle isteka godinu dana. Ako zatvorenik tako želi, može mu (joj) se dati najmanje sat vremena da pripremi svoje primedbe koje će dati na saslušanju posle određenog vremena. Zatvorenik zatim biva obavešten o predlogu.

Upravnik zatvora mora priložiti uz predlog kratak izveštaj o ponašanju zatvorenika od trenutka donošenja prvobitne odluke.

Na kraju, evidencija za vezu sa drugim organima (III.3) se prosleđuje s predlogom tako da organ koji donosi odluku ima sve pojedinosti o hronologiji te mere.

5.2. Izveštaj regionalnog direktora

Regionalni direktor treba da sačini izveštaj na osnovu predloga upravnika zatvora i da dostavi obrazloženo mišljenje o tome da li ovu meru treba produžiti i posle isteka godinu dana.

Pre nego što to učini, regionalni direktor može ukinuti meru ako smatra da ona nije više opravdana ili je može zameniti nekom drugom merom u okviru svojih ovlašćenja.

On ili ona može takođe predložiti druge mere, kao što je premeštaj.

Predmet koji sadrži predlog da se mera upućivanja u samicu produži mora se poslati centrali uprave za izvršenje zavodskih sankcija najkasnije mesec dana pre nego što istekne važnost prethodnoj meri. Centralnom organu mora biti ostavljeno vreme da ispita predmet i da razmotri alternative.

5.3. Odluka Ministra pravde

Centralni organ će poslati odluku Ministarstva pravde (koju obično donosi direktor uprave za izvršenje zavodskih sankcija po delegiranom ovlašćenju) kancelariji regionalnog direktora najkasnije nedelju dana pre nego što istekne prethodni period boravka u samici tako da zatvor može biti obavešten na vreme.

Zatvoreniku treba dostaviti kopiju odluke a original treba odložiti u spise predmeta.

Usmeni izveštaj o konačnoj odluci treba dati odboru za izvršenje kazne.

Centrala uprave za izvršenje zavodskih sankcija će zadržati ovlašćenje da odluči o daljim kvartalnim produženjima posle perioda od godinu dana. Predmet će se uputiti opet centralnom organu u skladu s postupkom opisanim u ovom stavu najkasnije mesec dana pre nego što treba da istekne novi period boravka u samici.

Pored slučajeva automatskog isteka važnosti navedenih u Poglavlju 3, ovlašćenje da ukine meru posle godinu dana je takođe povereno centralnom organu.

...

IV. REŽIM BORA VKA U SAMICI

1. Evropske i nacionalne preporuke

Posle posete Francuskoj od 6. do 18. oktobra 1996. Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka preporučio je da se '[uspostavi] ravnoteža između zahteva predmeta i primene režima tipa samice', imajući u vidu štetne posledice koje bi takav režim mogao da ima na zatvorenika. On je predložio organizovanje jedinice za izdvajanje na način koji bi zatvorenicima omogućio stalni pristup boljim prostorima za vežbu i aktivnostima, uključujući i aktivnosti napolju.

Ove preporuke su povezane s nalazima radnih grupa koje su osnovane od strane ili na zahtev uprave za izvršenje zavodskih sankcija.

2. Sprovođenje redovnog zatvorskog režima

U skladu sa članom D. 283–2 Zakonika o krivičnom postupku, zatvorenici u samici podležu redovnom zatvorskom režimu.

1° Zatvorenicima mora biti dozvoljeno da u potpunosti koriste svoja prava na odbranu, koja su zaštićena instrumentima ustavnog ili međunarodnog ranga, u skladu s procedurom predviđenom Zakonikom o krivičnom postupku i razlikom koju on pravi između osuđenih lica i lica u pritvoru. Zabrana komunikacije iz člana 145–4 ne može se primenjivati na komunikaciju s advokatima.

2° Pravo na odnose sa članovima porodice i drugima se ostvaruje putem poseta zatvoru. Zavisno od aranžmana za pojedinačni pristup prostoriji za posete, ne sme biti nikakvih ograničenja poseta zatvoru osim ukoliko sud nije naložio upućivanje u samicu.

Ne sme biti nikakvih ograničenja prava zatvorenika u samici da šalje i prima prepisku. Međutim, strožije praćenje prepiske može biti opravdano nalozima suda, klasifikacijom zatvorenika u kategoriju visokog bezbednosnog rizika u skladu sa članom D. 276–1 Zakonika o krivičnom postupku, ili preporukom da se zatvorenik stavi pod pojačani nadzor zbog opasnosti od samoubistva.

Slično tome, prava zatvorenika na telefonske razgovore kaznenim zavodima u skladu sa članom D. 417 Zakonika o krivičnom postupku ne suspenduju se upućivanjem u samicu.

3° Ne postoje opšta ograničenja prava zatvorenika u samici u vezi s pristupom vestima, sem uobičajenog nadzora nad zatvorenicima tokom trajanja zatvorske kazne. Zatvorenici u samici zadržavaju pravo da kupuju novine po izboru, ili da koriste radio ili televizor pod uobičajenim uslovima.

Ukoliko biblioteka radi po sistemu direktnog pristupa, mora odrediti posebno radno vreme za zatvorenike u samici ili držati poseban fond za jedinicu za izdvajanje.

4° Ispovedanje vere.

Ispovedanje vere u jedinici za izdvajanje odvija se u skladu s pravilima predviđenim članovima D. 437 do D. 439 Zakonika o krivičnom postupku. S obzirom na to da zatvorenici u samici ne mogu da prisustvuju službi koja je uobičajeno otvorena za sve zatvorenike, može im biti dozvoljeno da prate posebnu službu organizovanu u dogovoru sa sveštenikom.

5° Zdravlje.

Zdravlje zatvorenika u samici zavisi od toga da li su zatvoreni u uslovima koji im omogućavaju zdrav stil života:

(i) Čelije moraju da dobijaju prirodno svetlo kroz prozor koji omogućava i adekvatnu ventilaciju, kako je propisano članom D. 350 Zakonika o krivičnom postupku.

(ii) Dvorište za vežbu mora omogućiti pristup svežem vazduhu. Naročita pažnja se mora posvetiti tome da se zatvorenicima u samici odredi posebno vreme za vežbu u otvorenom dvorištu. Vreme za vežbu mora biti istog trajanja kao i za zatvorenike pod redovnim režimom.

(iii) Sportske aktivnosti moraju se staviti na raspolaganje u jedinici za izdvajanje, na primer, obezbeđenjem trenažnog bicikla, podloge za vežbe ili stola za stoni tenis.

2.6. Aktivnosti u jedinici za izdvajanje

Iako je pristup zajedničkim aktivnostima, obezbeđenim za zatvorenike u redovnom režimu, privremeno ukinut tokom boravka u samici, zatvorenici u samici ostaju u redovnom režimu i posebno se s jedinicom za izdvajanje mora organizovati da se većina aktivnosti nastavi, omogućavajući zatvorenicima da se povremeno okupljaju u manjim grupama.

Tako, kad god je to moguće, upravnik zatvora mora dozvoliti zatvorenicima u samici da se okupljaju u grupama od dvoje ili troje radi vežbi ili aktivnosti. Za ove svrhe treba izdvojiti prostoriju koja može biti višenamenska (sport, čitanje). Na upravniku zatvora je da proceni kako i kada se takve grupe mogu organizovati, kao i da prilagodi ovu meru pojedincu u svetlu razloga držanja zatvorenika u samici, cilja kome se teži i karaktera i ponašanja zatvorenika u pitanju.

Pojedinačne obrazovne programe ili nastave na daljinu koju nude nastavnici ili instruktori ne treba obeshrabrivati, pošto oni obezbeđuju da se aktivnosti takođe usmeravaju u pravcu obuke.

4. Praćenje i dijalog sa zatvorenicima u samici

4.1. Praćenje

Evidencija o posmatranju mora se prikupljati za sve zatvorenike u samici; ona će se dopunjavati svim relevantnim komentarima osoblja na dužnosti ili lica zaduženih za jedinicu za ponašanje zatvorenika u samici.

Evidencija o posmatranju predstavlja sistem ranog upozorenja ukoliko se učini da boravak u samici ima štetne posledice po zatvorenika.

Zaposleni treba redovno da je konsultuju, a uvek u slučaju da postoji namera da se predloži produženje mere.

Kratak pregled evidencije o posmatranju poslaće se regionalnom direktoru i centralnom organu s predlogom produžetka mere ili u slučaju interne žalbe zatvorenika protiv prvobitne odluke ili odluke o produžetku mere.

Svi zatvori su odgovorni za formiranje evidencije o posmatranju koja ispunjava navedeni cilj ili, ukoliko ona već postoji, za njeno unapređenje.

4.2. Dijalog

Da bi se izbegla preterana socijalna izolacija, veoma je važno da se održava kontakt i podstiče razmena između zaposlenih i zatvorenika u samici. To ne samo da smanjuje stepen izolovanosti, naročito za zatvorenike koji ne primaju posete, već takođe pomaže u praćenju karaktera zatvorenika.

Iz istih razloga, viši zatvorski službenici i socijalno-vaspitno osoblje treba da nastoje da se sastaju sa zatvorenicima u samici najmanje isto onoliko redovno koliko i s običnim zatvorenicima.“

83. 3. *Sudska praksa Državnog saveta*

U presudi od 30. jula 2003. *Državni savet* je odstupio od svoje prethodne prakse kada je zaključio:

„Gore navedene odredbe i dokazi o činjenicama izneti pred sudom pokazuju da je u samoj prirodi boravka u samici da se lica njemu podvrgnuta liše pristupa sportskim, kulturnim, nastavnim i obrazovnim aktivnostima i plaćenom radu koji su na raspolaganju ostalim zatvorenicima kolektivno. Takva mera se može izreći za period do tri meseca i može se produžiti. U ovim okolnostima, iako član D. 283–2 Zakonika o krivičnom postupku navodi da boravak u samici ne sme biti disciplinska mera, s obzirom na to da zatvorenici u pitanju podležu redovnom zatvorskom režimu, odluka da se zatvorenik drži u samici protiv svoje želje će, u smislu efekta koji ima na uslove lišenja slobode, biti podložno sudskom preispitivanju. Shodno tome, tvrdnja ministra pravde da je Upravni apelacioni sud pogrešno primenio pravo kada je proglasio prihvatljivom predstavku g. X za sudsko preispitivanje odluke upravnika zatvora Bua d'Arسي (*Bois d'Arcy*) da ga uputi u samicu je neosnovana.

Upravni apelacioni sud nije pogrešno primenio pravo kada je smatrao da je odluka da se zatvorenik uputi u samicu jedna od odluka za koje prvi odeljak Zakona od 11. jula 1979. zahteva obrazloženje. Našavši da je u osporenoj odluci navedeno nedovoljno obrazloženje, Upravni apelacioni sud u Parizu je doneo odluku po svojoj slobodnoj proceni koja, u odsustvu bilo kakvih iskrivljenih činjenica, ne može biti osporena pred ovim sudom.

Iz navedenog sledi da ministar pravde nema pravo da izda nalog za ukidanje pobijane presude.

Primereno je okolnostima ovog predmeta da se izda nalog kojim bi se od Države tražilo da g. X plati iznos od 2.300 evra koji je potraživao prema članu L. 761-1 Zakonika o upravnim sudovima.“

III. MEĐUNARODNI DOKUMENTI

84. IZVODI IZ IZVEŠTAJA EVROPSKOG KOMITETA ZA SPREČAVANJE MUČENJA I NEČOVEČNIH ILI PONIŽAVAJUĆIH KAZNI ILI POSTUPAKA (CPT) I ODGOVORI VLADE REPUBLIKE FRANCUSKE

IZVEŠTAJ O POSETI OD 6. DO 18. OKTOBRA 1996.

„158. CPT obraća naročitu pažnju na zatvorenike koji se drže pod uslovima sličnim zatvaranju u samicu. Komitet ponavlja da princip proporcionalnosti zahteva da se uspostavi ravnoteža između onoga što iziskuje pojedini slučaj i primene režima tipa samice, koja predstavlja korak koji može imati veoma štetne posledice po osobu u pitanju. Zatvaranje u samicu može, pod izvesnim okolnostima, predstavljati nečovečno i ponižavajuće postupanje. U svakom slučaju treba da traje što je kraće moguće.

159. Delegacija je posetila jedinice za izdvajanje u ... i u pritvorskoj jedinici u zatvoru Pariz-La Sante.... Delegacija se sastala s jednim brojem zatvorenika koji su držani u samici u dugom, a u nekim slučajevima, i veoma dugom vremenskom periodu.

... Osim toga, samice u zatvoru Pariz-La Sante bi se mogle opisati kao prihvatljive (upoređi sa stavovima 100 i 101).

Što se tiče zatvorskog režima, koji je prema Zakoniku o krivičnom postupku redovni režim, delegacija je našla da su aktivnosti ostale ograničene (čitanje, televizija, i u nekim slučajevima, obrazovne aktivnosti ili obuka u ćelijama). ... Tamo je stalno bilo malo kontakta s ljudima i to u formi bilo kakvih poseta bliske rodbine ili drugih ovlašćenih lica (kao što su sveštena lica) i nekih svakodnevnih kontakata sa zatvorskim stražarima.

Što se tiče vežbanja na otvorenom, zatvorske vlasti su rekle da je svakodnevno dozvoljena šetnja u trajanju od jednog do tri sata, premda su uslovi bili manje nego zadovoljavajući.

160. Komitet za sprečavanje mučenja je u svom izveštaju o prvoj poseti istakao da se naročita pažnja morala obratiti mentalnom i fizičkom stanju zatvorenika u samici. U stavu 380 svog preliminarog izveštaja, francuske vlasti su naznačile da lekari dva puta nedeljno obavljaju pregled zatvorenika u samici i da se lekar poziva kadgod to zahteva stanje zatvorenika u samici. Od lekara se tražilo da pismeno obaveste upravnika zatvora ako smatraju da je fizičko ili mentalno zdravlje zatvorenika ugroženo.

S tim u vezi, francuske vlasti su obavestile delegaciju da se nacrtom uredbe (koja treba da stupi na snagu 1. decembra 1996) uspostavljuju nova pravila za obezbeđenje pristupa lekaru i ocenu stanja zatvorenika.

161. Što se ostalih zaštitnih mera tiče, delegaciji se čini, iz pregleda relevantnih spisa, da je postupak za produženje mere upućivanja u samicu prilično skraćen. Takođe, izgleda da se način na koji se on sprovodi razlikuje od regiona do regiona. ... U zatvoru Pariz-La Sante, delegacija je čula navode zatvorenika u samici da to više nije slučaj. Ti su navodi bili uverljivi, pošto, za razliku od Marseja (*Marseille*), delegacija nije našla nikakvu napomenu ili rubriku koje bi ukazivale na to da su zatvorenici bili obavesteni o predlogu za produženje mere njihovog boravka u samici. Delegacija praktično nije našla nikakav dokaz u spisima koje je pregledala o slanju izveštaja komisiji zaduženoj za izvršenje kazni ili o tome da je komisija izdala mišljenja kako je propisano relevantnim odredbama Zakonika o krivičnom postupku. Osim toga, jedine potvrde o zdravstvenom stanju u vezi s postupkom produženja mere koje je delegacija videla bila su stereotipne i izuzetno kratke.

162. U svetlu gore pomenutog, CPT predlaže francuskim vlastima:

(i) da preispitaju organizaciju boravka u samici sa ciljem da se zatvorenicima obezbedi širi izbor aktivnosti i odgovarajući kontakt s ljudima;

(ii) da obezbede što kraće trajanje boravka u samici; s tim u vezi, kvartalno preispitivanje potrebe za samicom treba da obuhvata kompletnu ocenu zasnovanu, ukoliko je prikladno, na izveštaju lekara i socijalnog radnika;

(iii) da se postaraju da svi zatvorenici kojima se boravak u samici produžava budu pismeno obavesteni o razlozima za takvu meru (s tim da se podrazumeva da nema obaveze saopštavanja podataka koje bi bilo opravdano isključiti iz obaveštenja iz razloga bezbednosti).

CPT bi takođe želeo da sazna da li je uredba koju su najavile francuske vlasti stupila na snagu i, ako jeste, da dobije primerak.“

ODGOVORI REPUBLIKE FRANCUSKE NA IZVEŠTAJ IZ 1996.

KOMENTARI (PRELIMINARNI IZVEŠTAJ)

„(i) ,da preispitaju organizaciju boravka u samici sa ciljem da se zatvorenici-ma obezbedi širi izbor aktivnosti i odgovarajući kontakt s ljudima’ (tačka 162)

Pravila koja regulišu boravak u samici se preispituju. Treba dopuniti članove D. 283–1 i D. 283–2 Zakonika o krivičnom postupku i cirkularni dopis od 12. jula 1981. koji su trenutno na snazi, kako bi se poboljšao postupak i ograničilo trajanje ove mere.

Shodno tome, u nacrtu člana D. 283–1 posebno se naglašava potreba za le-karskim nadzorom nad zatvorenicima u jedinici za izdvajanje. Ovim članom se takođe zadužuje direktor uprave za izvršenje zavodskih sankcija da odluči da li da se produži boravak u samici koji traje duže od godinu dana.

Odloženo je stupanje na snagu ovog člana, koji će biti uključen u jednu širu uredbu koja menja i dopunjuje više od 300 članova Zakonika o krivičnom postupku, pošto je ova uredba deo vladinog programa državne reforme.

Namera je da se izda nacrt cirkularnog dopisa kada uredba stupi na snagu. Time će se naglasiti da zatvorenici u samici podležu redovnom zatvorskom režimu i daće se uputstva za stalni dijalog između zaposlenih i zatvorenika u samici, naročito kroz organizovanje programa individualne nastave i obuke.

(ii) ,da obezbede što kraće trajanje boravka u samici; s tim u vezi, kvartalno preispitivanje potrebe za samicom treba da obuhvata kompletnu ocenu zasnovanu, ukoliko je prikladno, na izveštaju lekara i socijalnog radnika' (st. 162)

Nacrt cirkularnog dopisa je u pripremi.

(iii) ,da se postaraju da svi zatvorenici kojima se boravak u samici produžava budu pismeno obavешteni o razlozima za takvu meru (s tim da se podrazumeva da nema obaveze saopštavanja podataka koje bi bilo opravdano isključiti iz obavешtenja iz razloga bezbednosti).' (tačka 162).

Nacrt cirkularnog dopisa je u pripremi.“

KONTROLNI IZVEŠTAJ

„(i) ,da preispitaju organizaciju boravka u samici sa ciljem da se zatvorenici-ma obezbedi širi izbor aktivnosti i odgovarajući kontakt s ljudima' (tačka 162).

Nacrt uredbe pomenut u preliminarnom izveštaju, kojim se usaglašava regulatorni deo Zakonika o krivičnom postupku s jednim brojem zakona koji su već na snazi, trenutno je u postupku donošenja.

Njom će se, između ostalog, izmeniti i dopuniti član D. 283–1 Zakonika o krivičnom postupku tako što će direktor uprave za izvršenje zavodskih sankcija biti zadužen za odlučivanje o tome da li da se produži zatvaranje u samicu koje traje duže od godinu dana. Njom će se težište lekarskog nadzora preusmeriti na njegovu isključivu ulogu pružanja zdravstvene zaštite zatvorenici-ma.

Shodno ovoj odredbi, nacrt cirkularnog dopisa je sačinjen i potvrđuje da su zatvorenici u samici podvrgnuti redovnom zatvorskom režimu, koji, između ostalog, zahteva sledeće:

(a) potpuno poštovanje uobičajenih prava zatvorenika na odnose sa svojim porodicama, zastupnicima i drugim licima;

(b) stalni dijalog između osoblja i zatvorenika u samici kroz redovne sastanke;

(c) organizovanje, u granicama mogućnosti, posebnih aktivnosti u jedinici za izdvajanje i programa individualne nastave i obuke.

Ovaj nacrt je pripremljen posle obimnih konsultacija decentralizovanih službi. Stoga je već pokrenut postupak obavешtavanja i razmene mišljenja o tom pi-

tanju i nastaviće se distribucijom cirkularnog dopisa koji bi mogao da bude na raspolaganju odmah posle objavljivanja gore pomenute uredbe.

(ii) ,da obezbede što kraće trajanje boravka u samici; s tim u vezi, kvartalno preispitivanje potrebe za samicom treba da obuhvata kompletnu ocenu zasnovanu, ukoliko je prikladno, na izveštaju lekara i socijalnog radnika' (st. 162)

Nacrtom cirkularnog dopisa se uspostavlja mehanizam za kontrolu trajanja boravka u samici: pre nego što može da se donese odluka o produženju mere posle perioda od tri meseca, regionalni direktor mora da ispita izveštaj upravnika zatvora o posmatranju koji je zasnovan, naročito, na njegovom poznavanju zatvorenika u pitanju i informacijama koje su obezbedila različita odeljenja zatvora na osnovu lične evidencije o posmatranju.

Svaki događaj s odložnim dejstvom koji ili zahteva puštanje ili je na period preko petnaest dana dovede do isteka mere upućivanja u samicu i povratka zatvorenika u redovan pritvor.

(iii) ,da se postaraju da svi zatvorenici kojima se boravak u samici produžava budu pismeno obavesteni o razlozima za takvu meru (s tim da se podrazumeva da nema obaveze saopštavanja podataka koje bi bilo opravdano isključiti iz obaveštenja iz razloga bezbednosti).' (stav 162)

Nacrtom cirkularnog dopisa se uvodi poboljšan sistem za davanje obrazloženja i pismenog obaveštenja o odlukama da se zatvorenik uputi u samicu. Međutim, od upravnika zatvora se neće zahtevati da zatvoreniku otkrije informacije koje mogu da izlože ljude ili zatvor riziku; CPT je ovo prihvatio.“

IZVEŠTAJ O POSETI OD 14. DO 26. MAJA 2000.

„111. U svojim izveštajima kako iz 1991. tako i iz 1996, CPT je naglasio da princip proporcionalnosti zahteva da se uspostavi ravnoteža između onoga što iziskuje pojedini slučaj i primene režima tipa samice, koja predstavlja korak koji može imati veoma štetne posledice po osobu u pitanju. Zatvaranje u samicu može, pod izvesnim okolnostima, predstavljati nečovečno i ponižavajuće postupanje. U svakom slučaju treba da traje što je kraće moguće. Posle obavljenih poseta, CPT je izneo svoju zabrinutost u pogledu različitih aspekata zatvaranja u samicu u Francuskoj (upoređi stavove 140 et seq., i 158 do 163 izveštaja). Naknadno, u cirkularnom dopisu od 14. decembra 1998, ministar pravde je izdao uputstva koja se, između ostalog, tiču osnova po kojima zatvorenici mogu da se zatvore u samicu, postupka koji treba poštovati i režima za zatvorenike u samici. Ova uputstva bave se nekim aspektima u vezi s kojima je CPT izrazio zabrinutost u svojim izveštajima o prethodnim posetama.

Bez obzira na gore navedeno, delegacija CPT je tokom svojih poseta otkrila ozbiljne nedostatke u načinu na koji su ranije preporuke CPT i ministarska uputstva primenjena u praksi.

CPT ima ozbiljne rezerve u vezi sa situacijom jednog broja zatvorenika koji su u samici iz administrativnih razloga, a s kojima se delegacija sastala tokom

svoje posete. Ove rezerve tiču se kako trajanja usamljenja (koje je u nekim slučajevima iznosilo više godina neprekidno) tako i visoko restriktivnog režima kom su takvi zatvorenici podvrgnuti (potpuni nedostatak strukturiranih ili zajedničkih aktivnosti).

112. Fizički uslovi zatvaranja u samicu iz administrativnih razloga su generalno bili prihvatljivi. Međutim, ćelije u kojima su takvi zatvorenici boravili u zatvoru Pariz-La Sante imale su samo ograničen pristup prirodnom svetlu. Osim toga, u četiri institucije koje su posećene, dvorišta za vežbu – koja su takođe često koristili zatvorenici upućeni u samicu iz disciplinskih razloga – bila su neprivlačna.

113. U ministarskim uputstvima stoji: 'Osnovne odlike redovnog zatvorskog režima moraju se zadržati na jedinici za izdvajanje koliko god je to moguće i zavisno od praktičnih ograničenja' (tačka 4.1). Dalje se, između ostalog, navodi: 'ne sme biti ograničenja zatvorskih poseta' (tačka 4.2.2) i '... zatvorenici u samici ostaju pod redovnim režimom i u jedinici za izdvajanje treba napraviti posebnu organizaciju kako bi se nastavila većina aktivnosti koje bi omogućile zatvorenicima da se povremeno okupljaju u manjim grupama, a da 'je na upravniku zatvora da proceni kako i kada se takve grupe mogu organizovati' i da 'ne treba obeshrabrivati individualne edukativne programe i nastavu na daljinu koje nude nastavnici ili instruktori' (tačka 4.2.6). Uputstvima se dalje zahteva pojačani nadzor zatvorenika i navodi: 'Da bi se izbegla prekomerna socijalna izolacija od suštinskog je značaja da se održavaju kontakti i ohrabruje razmena između zaposlenih i zatvorenika u samici' (tačka 4.4.2).

Iz informacija dobijenih od delegacije, čini se da se, uz poneki izuzetak (na primer u pogledu kontakta sa spoljnim svetom), velika većina gorepomenutih zahteva ne poštuje. Na primer, jedini objekat u kom je zatvorenicima upućenim u samicu iz administrativnih razloga dozvoljeno da se druže bio je zatvor Lion-Sen Paul (*Lyon-Saint Paul*), a čak i tamo je druženje bilo ograničeno (na vežbanje napolju i u sali za vežbanje).

CPT preporučuje vlastima da se bez odlaganja preduzmu mere kako bi se dalo puno dejstvo uputstvima ministra pravde od 14. decembra 1998. u pogledu mere zatvaranja u samicu iz administrativnih razloga – naročito po tačkama 4.2.6, 4.2.7 i 4.4.2.

114. CPT takođe ima rezerve po pitanju delotvornosti proceduralnih mera zaštite u vezi sa zatvaranjem u samicu iz administrativnih razloga. Spisi koji su ispitani pokazuju da se to ponekad koristi kao alternativa za meru upućivanja u samicu kao disciplinske mere (na primer, u jednom slučaju, mera je izrečena zbog: 'ozbiljne štete po imovinu koja pripada zatvoru a koja je dovela u rizik bezbednost zatvora') ili da se produži takva mera i da su razlozi izneti za smeštanje zatvorenika u samicu često bili stereotipni ('da se održi red u zatvoru' ili 'rizik od bekstva'). U jednom slučaju, zatvorenik je bio držan u samici od 1997. 'zbog prirode dela za koja je bio osuđen'.

Ukratko, izgleda da se ministarsko uputstvo koje glasi 'Nalozi za upućivanje u samicu kao mera predostrožnosti ili bezbednosti moraju se zasnivati na stvarnim razlozima i na objektivnim i saglasnim dokazima o postojanju rizika da zatvorenik prouzrokuje ili da bude izložen ozbiljnoj opasnosti', ne poštuje uvek u potpunosti (upoređi s tačkom 1.4.2).

CPT preporučuje francuskim vlastima da se u svakom pojedinačnom slučaju preispita usaglašenost s uputstvima izdatim 1998. godine u pogledu zatvaranja u samicu iz administrativnih razloga.

115. Na kraju, CPT razume da pitanje prirode i obima dostupnih pravnih lekova još nije rešeno (upoređi sa stavom 146 izveštaja o poseti iz 1991). U praksi to znači da zatvorenici u samici trenutno nemaju stvarne načine da pred nezavisnim organom osporavaju odluke o njihovom upućivanju u samicu ili odluke da se takva mera produži.

CPT preporučuje da se ojačaju mere zaštite obezbeđene za zatvorenike u samici kako bi se obezbedilo da imaju delotvoran pravni lek pred nezavisnim organom, po mogućstvu sudijom. U stvari, to je u duhu različitih predloga koje sada razmatraju francuske vlasti (na primer, izveštaj *Canivet* i izveštaj o istrazi koju je sproveo Senat).“

ODGOVOR VLADE REPUBLIKE FRANCUSKE

„(i) ,da se bez odlaganja preduzmu mere kako bi se dalo puno dejstvo uputstvima ministra pravde od 14. decembra 1998. u pogledu mere zatvaranja u samicu iz administrativnih razloga – naročito po tačkama 4.2.6, 4.2.7 i 4.4.2.' (st. 113)

(ii) 'da se u svakom pojedinačnom slučaju preispita usaglašenost s uputstvima izdatim 1998. godine u pogledu zatvaranja u samicu iz administrativnih razloga' (st. 114)

Ovlašćenje za donošenje odluka o zatvaranju u samicu je dato ministru pravde, ako takvo usamljenje traje duže od godinu dana.

Trenutno ima 77 zatvorenika koju su u samici više od godinu dana. Od toga je 23 njih u zavodima za osuđena lica i 54 u zavodima za pritvorena lica.

Većina ovih zatvorenika upućena je u samicu na sopstveni zahtev, bilo zbog dela za koje su osuđeni na kaznu zatvora, ili zbog njihovog zanimanja pre kazne zatvora.

U jedinicama za izdvajanje je došlo do poboljšanja u cilju usaglašavanja sa cirkularnim dopisom od 14. decembra 1998. Zatvori koji će se izgraditi u okviru 'Programa 4,000' biće opremljeni jedinicama za izdvajanje u kojima će zatvorenici biti omogućeno da uživaju sve prednosti iznete u gore pomenutom cirkularnom dopisu.

Osim toga, u skladu sa cirkularnim dopisom od 14. decembra 1998. o meri upućivanja u samicu, regionalni direktor zatvorske službe ili centralni organ su ti

koji su zaduženi za preispitivanje razloga koje je upravnik zatvora naveo za upućivanje zatvorenika u samicu. Osim toga, služba zatvorske inspekcije proverava poštovanje ovih obaveza prilikom obilaska zatvora.

(iii) 'da se ojačaju mere zaštite obezbeđene za zatvorenike u samici kako bi se obezbedilo da imaju delotvoran pravni lek pred nezavisnim organom, po mogućstvu sudijom' (st. 115)

Upućivanje u samicu je jedno od pitanja koja se razmatraju u vezi s predloženom zakonskom regulativom o zatvorima.“

84. IZVODI IZ 'SMERNICA O LJUDSKIM PRAVIMA I BORBI PROTIV TERORIZMA' USVOJENIH OD STRANE KOMITETA MINISTARA SAVETA EVROPE 11. JULA 2002.

„III Zakonitost antiterorističkih mera

1. Sve mere koje države preduzimaju u borbi protiv terorizma moraju biti zakonite.

2. Kada neka mera ograničava ljudska prava, ta ograničenja moraju biti definisana što preciznije moguće, i moraju biti nužna i srazmerna cilju koji se želi postići.

IV Apsolutna zabrana mučenja

Upotreba mučenja ili nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja je apsolutno zabranjena, u bilo kojim okolnostima, a pogotovo tokom hapšenja, ispitivanja ili zatvaranja osobe osumnjičene ili osuđene za terorističko delovanje, bez obzira na prirodu dela za koja je ta osoba osumnjičena ili osuđena.

XI Pritvor

1. Sa osobom koja je lišena slobode zbog njenog terorističkog delovanja mora se u svim okolnostima ophoditi uz dužno poštovanje prema njenom ljudskom dostojanstvu.

2. Imperativi borbe protiv terorizma ipak mogu zahtevati da osoba lišena slobode zbog terorističkog delovanja bude podvrgnuta strožim ograničenjima nego što je slučaj kod drugih zatvorenika, pogotovo po pitanju:

(i) propisa u vezi sa komuniciranjem i praćenjem prepiske, uključujući i onu između pravnog zastupnika i njegovog/njenog klijenta;

(ii) smeštaj osoba koje su lišene slobode zbog terorističkog delovanja u posebno obezbeđene delove pritvorskih jedinica;

(iii) razdvajanje takvih osoba u okviru istog ili različitih zatvora,

pod uslovom da je mera koja se preduzima srazmerna cilju koji se želi postići.“

85. IZVODI IZ PREPORUKA Rec(2006)2 KOMITETA MINISTARA DRŽAVAMA ČLANICAMA U VEZI SA EVROPSKIM ZATVORSKIM PRAVILIMA USVOJENIM 11. JANUARA 2006.

„Komitet ministara, u skladu s odredbama člana 15.b Statuta Saveta Evrope, Imajući u vidu Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i sudsku praksu Evropskog suda za ljudska prava;

Imajući u vidu takođe rad Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, a naročito standarde koje je usvojio u svojim opštim izveštajima;

Još jednom ističući da se niko ne može lišiti slobode, izuzev kada je to krajnja mera i u skladu sa procedurom predviđenom zakonom;

Naglašavajući da izvršenje zatvorskih kazni i postupanje sa zatvorenicima nalaže da se uzmu u obzir zahtevi bezbednosti, sigurnosti i discipline s tim da se prethodno osiguraju zatvorski uslovi koji ne ugrožavaju ljudsko dostojanstvo i koji nude mogućnost obavljanja korisnih zanimanja i programe tretmana zatvorenika koji služe njihovoj pripremi za reintegraciju u zajednicu;

...

Preporučuje vladama država članica:

- da se u donošenju zakona, definisanju politike i u praksi rukovode pravilima sadržanim u dodatku ovoj preporuci, koja zamenjuje Preporuku Rec (87) 3 Komiteta ministara o evropskim zatvorskim pravilima:

...

Dodatak Preporuci Rec(2006)2

...

Osnovni principi

1. Prema svim licima lišenim slobode postupa se uz poštovanje njihovih ljudskih prava.

2. Lica lišena slobode zadržavaju sva prava koja im nisu zakonito oduzeta odlukom kojom se osuđuju ili kojom se zadržavaju u pritvoru.

3. Ograničenja za lica lišena slobode treba da budu minimalno neophodna i srazmerna legitimnom cilju zbog kog su nametnuta.

...

18.2 U svim objektima u kojima zatvorenici žive, rade ili se okupljaju:

a. prozori moraju biti dovoljno veliki da omoguće čitanje i rad uz prirodno svetlo u normalnim uslovima i omoguće dotok svežeg vazduha, osim ukoliko ne postoji odgovarajući sistem za ventilaciju;

b. veštačko osvetljenje mora da ispunjava priznate tehničke standarde; ...

...

23.2 Zatvorenici mogu da se konsultuju o bilo kom pravnom pitanju sa advokatom po sopstvenom izboru i o sopstvenom trošku.

...

23.4 Konsultacije i druga vrsta komunikacije, uključujući prepisku između zatvorenika i pravnog savetnika biće poverljivi.

...

24.1 Zatvorenici imaju pravo da komuniciraju bez ograničenja, pismima, telefonom ili na drugi način, sa svojim porodicama, drugim licima i predstavnicima spoljašnjih organizacija i da primaju njihove posete.

24.2 Komunikacija i posete mogu da podležu ograničenjima i nadzoru ako to nalažu zahtevi nastavka krivične istrage, održavanja reda, sigurnosti i bezbednosti, sprečavanja krivičnih dela i zaštita žrtava, ali takva ograničenja, uključujući konkretna ograničenja koja naloži sudski organ, moraju omogućavati minimalni nivo kontakta.

...

24.4 Uslovi za obavljanje posete treba da su takvi da omogućavaju zatvorenicima održavanje i razvijanje porodičnih odnosa na što normalniji način.

...

24.10 Zatvorenici moraju imati mogućnost da se redovno informišu o javnim događajima čitanjem štampe i drugih publikacija na koje su se pretplatili, kao i praćenjem radio i TV programa, osim ukoliko u pojedinačnom slučaju i za određeni period ne postoji posebna zabrana sudskog organa.

...

25.1 Zatvorski režim mora predvideti izbalansiran program aktivnosti za sve zatvorenike.

25.2 Ovaj režim treba da omogući svim zatvorenicima da provode van ćelija onoliko vremena koliko je potrebno za adekvatan nivo ljudske i socijalne interakcije.

25.3 Zatvorski režim takođe treba da pruži zatvorenicima socijalnu pomoć.

...

27.1 Svaki zatvorenik treba da ima mogućnost da svakog dana vežba najmanje jedan sat na svežem vazduhu, ukoliko to dozvoljavaju vremenske prilike.

27.2 Kada je vreme nepovoljno, zatvorenicima se obezbeđuju drugi uslovi za vežbanje.

27.3 Odgovarajuće aktivnosti čiji je cilj razvijanje fizičke spremnosti i mogućnost za odgovarajuću fizičku aktivnost i rekreaciju predstavljaju sastavni deo zatvorskog režima.

27.4 Zatvorska uprava dužna je da omogući takve aktivnosti obezbeđujući odgovarajuća sredstva i opremu.

27.5 Zatvorska uprava dužna je da obezbedi specijalne aktivnosti za one zatvorenike kojima je to potrebno.

27.6 Mogućnosti za rekreaciju, uključujući sport, igre, kulturne aktivnosti, hobije i druge aktivnosti u slobodno vreme, moraju biti obezbeđene, a koliko god je moguće, zatvorenicima se mora dozvoliti da ih organizuju.

27.7 Zatvorenicima se dozvoljava da se druže za vreme fizičkih aktivnosti i u cilju učešća u rekreativnim aktivnostima.

...

29.2 Zatvorski režim treba da bude organizovan tako da omogući zatvorenicima da ispovedaju veru ili slede svoja verska uverenja, da prisustvuju službama ili skupovima koje vode odobreni predstavnici njihove vere ili uverenja, da primaju posete od strane odobrenih predstavnika njihove vere ili uverenja, i da poseduju knjige ili literaturu vezanu za njihovu veru ili uverenja.

...

37.1 Zatvorenici koji su strani državljani bez odlaganja se obaveštavaju o njihovom pravu da zahtevaju kontakt i da im se omogući komunikacija sa diplomatskim ili konzularnim predstavnikom svoje države.

...

39. Zatvorska uprava vodi računa o zdravlju svih zatvorenika pod njenim nadzorom.

...

40.1 Zdravstvena služba u zatvoru organizuje se u tesnoj vezi s opštom zdravstvenom službom zajednice ili države.

...

40.4 Zdravstvena služba u zatvoru mora nastojati da otkrije i leči fizičke ili psihičke bolesti ili nedostatke od kojih zatvorenik boluje.

40.5 Sve neophodne medicinske, hirurške i psihijatrijske usluge koje u svrhu lečenja postoje u zajednici moraju biti na raspolaganju i zatvorenicima u svrhu lečenja.

...

43.2 Lekar ili kvalifikovani medicinski tehničar koji je odgovoran tom lekaru, poklanja posebnu pažnju zdravlju zatvorenika koji su u samici, vrši dnevne vizite takvim zatvorenicima i na njihov zahtev ili zahtev zatvorskog osoblja pruža pomoć i lečenje bez odlaganja.

43.3 Lekar je dužan da izveštava upravnika zatvora uvek kada smatra da je fizičko ili mentalno zdravlje zatvorenika izloženo ozbiljnom riziku usled daljeg izdržavanja kazne zatvora ili bilo kojih drugih uslova izdržavanja kazne zatvora, uključujući i usamljenje.

...

51.1 Mere bezbednosti koje se primenjuju na pojedine zatvorenike biće na nivou minimuma neophodnog da se obezbedi njegovo čuvanje.

51.2 Bezbednost se osigurava fizičkim preprekama i drugim tehničkim sredstvima, a dopunjuje se dinamičkom bezbednošću koju sprovodi osoblje spremno da reaguje i koje poznaje zatvorenike pod njihovom kontrolom.

51.3 Procena zatvorenika izvršiće se što je pre moguće nakon prijema radi utvrđivanja:

- a. rizika koji mogu predstavljati za zajednicu ukoliko pobegnu;
- b. rizika od bekstva koje bi pokušali sami ili uz spoljnu pomoć.

51.4 Nakon toga, svakom zatvoreniku određuju se bezbednosni uslovi čuvanja koji odgovaraju ovim stepenima rizika.

51.5 Stepen potrebne bezbednosti razmatraće se u redovnim intervalima tokom izdržavanja kazne.

Sigurnost

52.1 Procena zatvorenika izvršiće se što je pre moguće nakon prijema radi utvrđivanja da li oni predstavljaju sigurnosni rizik u odnosu na druge zatvorenike, zaposlene u zatvoru ili druga lica koja rade u ili posećuju zatvor i da li postoji verovatnoća da će pokušati da se samopovrede.

52.2 Utvrdiće se postupci u cilju obezbeđivanja sigurnosti zatvorenika, zatvorskog osoblja i svih posetilaca kao i radi smanjenja rizika od nasilja i drugih događaja koji mogu ugroziti sigurnost.

...

53.1 Posebne mere visokog stepena bezbednosti ili sigurnosti primenjuju se samo u izuzetnim okolnostima.

53.2 Propisaće se jasni postupci koji se primenjuju kada se takve mere primenjuju na bilo kog zatvorenika.

53.3 Vrsta ovih mera, njihovo trajanje i osnov za njihovu primenu utvđuju se domaćim zakonodavstvom.

53.4 Nadležni organ mora da odobri primenu mera u svakom pojedinačnom slučaju i za određeni vremenski period.

53.5 Ukoliko postoji potreba da se produži trajanje utvrđenih mera, nadležni organ će o tome doneti novu odluku.

53.6 Ove mere se primenjuju na pojedince a ne na grupe zatvorenika.

53.7 Svaki zatvorenik prema kome su primenjene ove mere ima pravo žalbe shodno uslovima utvrđenim u pravilu 70.

...

70.1 Zatvorenici, pojedinačno ili kao grupa, imaće dovoljno mogućnosti da podnesu zahteve ili pritužbe upravniku zatvora ili drugom nadležnom organu.

...

70.3 Ukoliko se zahtev ne usvoji ili pritužba odbije, zatvoreniku će se navesti razlozi za to, a zatvorenik ima pravo da se žali nezavisnom organu.

...“

IZVODI IZ IZVEŠTAJA ALVARA HIL-ROBLESA (*Alvaro Gil-Robles*),
KOMESARA ZA LJUDSKA PRAVA SAVETA EVROPE, O EFEKTIV-
NOM POŠTOVANJU LJUDSKIH PRAVA U FRANCUSKOJ NAKON
NJEGOVE POSETE OD 5. DO 21. SEPTEMBRA 2005.

(objavljen 15. februara 2006)

„123. ... U isto vreme, jedan drugi administrativni postupak, za koji je u potpunosti odgovorna uprava zatvora, je potpuno netransparentan i zahteva brzu akciju zakonodavne vlasti. To je postupak upućivanja zatvorenika u samicu.

124. Prilikom obilaska zatvora, tačnije blokova za sprovođenje disciplinskih mera, obično se u blizini mogu videti blokovi sa samicama. Svaki ih zatvor ima. Prema zakonu, svaki zatvorenik se može uputiti u samicu bilo na svoj zahtev ili kao mera predostrožnosti ili bezbednosti. U nekim se slučajevima ovakav režim primenjuje da bi se sklonili zatvorenici koji su problematični, koju su pod sumnjom ili su kolovođe drugih zatvorenika a da nisu izvršili disciplinski prekršaj.

125. Prema trenutno važećim zakonskim propisima, samica ne predstavlja disciplinsku meru. Zatvorenici u samici moraju podlegati redovnom zatvorskom režimu. Međutim, oni ne smeju kontaktirati s drugim zatvorenicima, osim po izričitoj odluci upravnika zatvora, da bi učestvovali u povremenim aktivnostima s drugim zatvorenicima u samici. Kretanje zatvorenika koji se nalaze u samici je tako organizovano da oni tom prilikom nikoga ne sretnu. U nekoliko ustanova se zatvorenici u samici mogu baviti plaćenim poslom koji obavljaju u svojim ćelijama. Međutim, oni obično nemaju pristup bilo kojoj plaćenju aktivnosti i u potpunosti zavise od onih sredstava koja im se mogu slati spolja. Ipak, svi zatvorenici u samici mogu normalno primati posete i voditi prepisku.

126. Postoji takođe i stroži režim samica za zatvorenike koji se smatraju posebno opasnim „zbog [svog] učešća u organizovanom kriminalu ili u terorističkom pokretu ili [svoje] sudske i kriminalne prošlosti“. O tome koji zatvorenici iz samica spadaju u ovu kategoriju odlučuje upravnik zatvora. Oni podležu posebnim merama bezbednosti. Neki se redovno premeštaju iz jednog zatvora u drugi, otprilike svakih šest meseci. Stalno su u samici i nikad se ne mešaju s drugim zatvorenicima.

127. Naloge za upućivanje u samicu obično donosi upravnik zatvora. Nalog može izdati i istražni sudija tokom istrage. Ovde bih se zadržao na administrativnom postupku za koji je odgovoran upravnik zatvora, jer smatram da pokreće jedan broj pitanja koja mogu da naruše poštovanje osnovnih prava lica zatvorenih u samici.

128. Iz većine razgovora koje sam vodio sa zatvorenicima, advokatima, predstavnicima uprave zatvora i dobrovoljnim organizacijama proističe da postupak upućivanja zatvorenika u samicu u celosti zavisi od administrativne odluke upravnika zatvora. Ne postoje zakonske odredbe ili propisi kojima se reguliše taj postupak, a kojima se garantuju prava onih koji mu podležu, posebno onih da im se obezbedi da budu saslušani i da dobiju pomoć advokata.

129. U principu, postoje opšti propisi koji bi trebalo da regulišu takvu situaciju. To je član 24 Zakona od 12. aprila 2000. o pravima građana u njihovim poslovima s državnom upravom. Prema ovoj odredbi, predstavnici državnih organa koji nameravaju da donesu administrativnu odluku protiv pojedinačnog građanina u principu moraju pismeno da obaveste lice u pitanju dovoljno unapred, navodeći razloge za takav postupak. Lice u pitanju mora dobiti priliku da dostavi pismene primedbe ili, ako to želi, usmene primedbe i ima pravo na pomoć advokata ili predstavnika (odobrenog ili ne). Takođe može imati pristup spisima svog predmeta.

130. Jasno je da bi ovime obično bila pokrivena odluka o upućivanju zatvorenika u samicu. Međutim, rekli su nam da je ovaj propis ostao bez dejstva kada su u pitanju samice. Prema tome, trenutno, upravnik zatvora zadržava isključivu diskreciju po pitanju samica.

131. Prema onome što smo čuli u ovim razgovorima, trenutno se zatvorenici kojih se to tiče obaveštavaju neposredno pre saslušanja o nameri da budu upućeni u samicu. Obično imaju samo jedan sat da pripreme svoje primedbe, bez ikakve pravne pomoći, pre saslušanja kod upravnika zatvora. Smatram da se, prema onome kako stvari stoje, ovaj postupak mora označiti kao suprotan preporukama Komiteta za sprečavanje mučenja (CPT). Zatim, čisto administrativna i neakuzatorska priroda ovog postupka u velikoj meri povećava rizik zloupotrebe prava zatvorenika. Prema tome, smatram da trenutno postoji stvarna potreba da se uvedu zakoni ili propisi koje bi ovaj postupak uskladili s evropskim standardima.

132. Osim toga, posebno uznemirava činjenica da se mera upućivanja u samicu može odrediti na neodređeni period uprkos njenim često štetnim posledicama koje ima na mentalno stanje lica koja se u njima nalaze. Početni period boravka u samici, koji odredi upravnik zatvora, ne može da iznosi više od tri meseca. Može se produžiti i preko tog perioda jedino nakon dostavljanja izveštaja odboru za izvršenje kazni i nakon odluke regionalnog direktora uprave za izvršenje zavodskih sankcija. U izuzetnim slučajevima, boravak u samici se može produžiti na period od preko jedne godine nakon prvobitne odluke ministra pravde. U takvim slučajevima, upravnik zatvora priprema dokumentaciju koja, između ostalog, sadrži mišljenje zatvorskog lekara i odbora za izvršenje kazni. Ministar je nadležan za naknadna produženja, od po tri meseca, u skladu s istim postupkom.

133. Kao što se može videti, ovaj postupak je u potpunosti administrativan. Trenutno, sud tu uopšte nije uključen. Ipak to je naročito ozbiljna mera, jer, mada

se ne priznaje kao kazna, režim samice uvodi značajna, bitna ograničenja prava zatvorenika, da ne pominjemo njen psihološki uticaj. Za vreme posete sam imao priliku da razgovaram s osobama koje su boravile u samici. Neke su se žalile na teške uslove života. Prema njihovim rečima, teško je podneti nemogućnost komuniciranja s bilo kim u toku dužeg perioda, ponekad i više od godinu dana. Zatvorenici u samici nemaju na raspolaganju delotvorni upravni pravni lek i mnogi od njih sa kojima sam razgovarao smatraju samicu prikrivenom disciplinskom kaznom. Za vreme posete sam sreo ljude koji su, sve ukupno, u samici proveli nekoliko godina.

134. Teško je ne složiti se s njima kada vidite neka od ograničenja koja se nameću zatvorenima u samici. S obzirom na činjenicu da je jedan od uslova režima samice da ti zatvorenici ne treba da imaju kontakt s drugim zatvorenima, veoma je teško da im se omogući da ostvaruju prava data svim zatvorenima koji ne podležu disciplinskoj kazni, što očito treba da bude slučaj za one koji borave u samici. Na primer, da bi im se omogućilo da koriste biblioteku ili sportsku salu, moralo bi se voditi računa da u isto vreme niko ne ulazi u te prostorije. Kao što znamo, zbog prenatrpanosti zatvora, već je isuviše teško omogućiti pristup običnih zatvorenika ovim uslugama. Većina onih sa kojima sam razgovarao su se, stoga, žalili na nemogućnost ostvarivanja svojih prava koja bi inače trebalo da imaju. Isto se odnosi i na mogućnost angažovanja na plaćenom poslu. Teorijski, zatvorenici u samici na to imaju pravo, ali u praksi mogu da ga obavljaju samo u svojoj ćeliji, što je dosta problematično s obzirom na generalni manjak prilika za posao.

135. Najzad, prostori za vežbe, koji stoje na raspolaganju ovoj kategoriji zatvorenika, su obično isti oni koje koriste zatvorenici u disciplinskom bloku. Mi smo obišli jedan takav prostor u Fleri-Meroži zatvoru za odsluženje kraćih kazni. On se nalazi na krovu jedne od zatvorskih zgrada, sa svih strana je okružen betonskim zidovima i pokriven žičanom mrežom. Toliko je mali da više liči na sobu na otvorenom nego na išta drugo.

136. Trebalo bi da naglasim da ovde govorimo o ljudima koji nisu pod disciplinskom merom. Zatim, činjenica da je osoba lišena prava garantovanih svakom zatvoreniku je isključivo rezultat administrativne odluke protiv koje je teško uložiti žalbu. Ja zato molim francuske vlasti da hitno preduzmu mere da se pitanje upućivanja u samicu uskladi s evropskim standardima, posebno s onima koje zagovara CPT. Smatram da su potrebne zakonske odredbe ili propisi za regulisanje postupka upućivanja u samicu. Akuzatorski sistem, već uveden za disciplinske kazne, trebalo bi da se primenjuje na postupak za upućivanje u samicu. Konačno, smatram da bi u duhu principa pravne sigurnosti bilo da se ubuduće sudskom organu, na primer sudiji zaduženom za izvršenje kazne, omogući da učestvuje u postupku.

137. Zatim, ne čekajući reformu zakonodavstva, vlasti moraju nešto učiniti da bi obezbedili da zatvorenici u samici mogu da učestvuju u organizovanim aktivnostima, posebno radnim, kulturnim i sportskim. Njihove šetnje i sportske

aktivnosti na otvorenom treba što pre organizovati na odgovarajućim mestima namenjenim zatvorskoj populaciji u celini, a ne zatvorenima koji se drže u ćelijama za sprovođenje disciplinskih mera. Isključivanje zatvorenika iz ovih aktivnosti je ravno prurušenom kažnjavanju. Takve promene bi olakšale ionako već tešku atmosferu koju sam zatekao u zavodima koje sam posetio. ...“

PRAVO

I. NAVODNA POVREDA ČLANA 3 KONVENCIJE

86. Podnosilac predstavke se žalio, prvo, da njegovo dugotrajno držanje u samici od 15. avgusta 1994. do 17. oktobra 2002. i od 18. marta 2004. do 6. januara 2006. predstavlja nečovečno i ponižavajuće postupanje i da, shodno tome, čini povredu člana 3 Konvencije.

u članu 3 se navodi:

„Niko ne sme biti podvrgnut mučenju, ili nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju“

A. Presuda veća

87. Veće je smatralo da nije bilo povrede člana 3 Konvencije. Utvrdilo je da podnosilac predstavke nije bio u potpunoj čulnoj izolaciji niti u potpunoj socijalnoj izolaciji. Imajući u vidu naročito karakter podnosioca predstavke i izuzetnu opasnost koju predstavlja, dalje je zaključilo da uslovi u kojima je držan i period proveden u samici nisu dostigli minimalni stepen strogosti koji je neophodan da bi predstavljao nečovečno postupanje u smislu člana 3 Konvencije.

B. Podnesci stranaka

1. Podnosilac predstavke

88. Podnosilac predstavke je osporio zaključak veća.

On je smatrao da veće nije bilo u pravu kad je prihvatilo, bez ikakvog *prima facie* dokaza, tvrdnju Države da je postojala opasnost da će se upustiti u prozelitizam ili planirati bekstvo. Po njegovoj izjavi, ne bi se moglo tvrditi da je samica takvo ponašanje onemogućila, kao što je bilo i nemoguće izvući bilo kakav zaključak iz perioda u kojem nije više boravio u samici.

89. On je takođe smatrao da veće nije trebalo da se poziva na njegov „karakter“ ili „izuzetnu opasnost“ u odsustvu bilo kakvog konkretnog dokaza od strane Države kojim bi se podržao „apstraktni“ profil, sistematski korišćen kao

razlog u svim odlukama za njegovo držanje u samici. Isto tako, pozivanje na eventualni uticaj na druge zatvorenike pokazuje da su razlozi na osnovu kojih je držan u samici fiktivni.

Zatim, on nikad nije bio osuđen za krivično delo terorizma i imao je pravo da se na osnovu toga pozove na pretpostavku nevinosti u skladu sa članom 6, stav 2 Konvencije.

90. Što se tiče uslova u kojima je bio zatvoren, izjavio je da je striktna zabrana komuniciranja s drugim licima, uključujući i zatvorske čuvare, dovela do njegove totalne socijalne izolacije. Odbijen mu je zahtev da pohađa časove francuskog jezika, čak i individualno, i niko iz njegove porodice nije zvanično obavešten o njegovoj zatvorskoj kazni ili o tome gde se nalazi. Tvrdio je da se iz istražnog dosijea vidi namera francuskih vlasti da uhapsi bilo kog člana njegove porodice koji se uputi u Francusku.

Što se tiče posete sveštenika, podnosilac predstavke je izjavio da mu je u početku samo povremeno bio dozvoljen dolazak; međutim, nakon toga posete su mu bile dozvoljene otprilike jednom mesečno. On je istakao da je imao zakonsko pravo na posete diplomatskih predstavnika i da venecuelanske vlasti nisu bile obaveštene o njegovoj situaciji do odmakle faze.

Što se tiče sanitarnih uslova, podnosilac predstavke je izjavio da se tuširao u isto vreme kad i ostali zatvorenici i da nije zahtevao poseban režim. Bio je prisiljen da prekine odlazak na kardio trening nakon što je bio provociran i napadnut, mada nije identifikovao odgovorne za napad.

91. Posete njegovih advokata nisu društvene posete već neotuđivo sredstvo ostvarenja njegovog prava na odbranu. Izjavio je da veće nije bilo u pravu kad je uvažilo da su posete smanjile njegovu izolaciju i dodao da je bilo brojnih primera odlaganja davanja dozvole njegovim advokatima za posetu. Ukazujući na to da je davanje na uvid liste poseta samo jednog od njegovih advokata od strane Države pogrešno prikazivalo stanje, on je podneo listu svih pedeset osam advokata i više od 860 njihovih poseta u periodu od 16. avgusta 1994. do 29. aprila 2002.

Njegovi advokati su ga češće posećivali samo tokom njegovog boravka u zatvoru La Sante u Parizu. Po njegovom premeštaju u druge zatvore, takve posete su postale mnogo ređe zbog udaljenosti. Od oktobra 2002. primao je posete nedeljno.

92. Podnosilac predstavke je dalje istakao da, iako se cirkularnim dopisom od 8. decembra 1998, na koji se veće poziva u svojoj presudi, predviđa da pre svakog produženja treba obezbediti mišljenje lekara, Država nije pružila dokaz kojim bi pokazala da je potreban lekarski pregled obavljen.

93. On je dodao da je Država izjavom da su uslovi u kojima je držan u zatvoru bili diktirani rasporedom prostorija u zatvoru La Sante, pokušala da sugeriše da bi bilo prikladnije da se on drži u zatvoru s maksimalnim obezbeđenjem, mada se svi oni nalaze na izvesnoj udaljenosti od Pariza.

94. Podnosilac predstavke je dodao da za njegovo savršeno mentalno i fizičko zdravlje može zahvaliti snazi svog karaktera i naporima da ostane mentalno aktivan i da održi mentalnu ravnotežu. Međutim, štetni fizički efekti su se ispoljili u formi poremećaja ciklusa spavanja jer su ga bučno, na svaki sat stražari budili počev od ponoći do 6 sati ujutro tokom čitavog njegovog boravka u samici. Takođe je patio od recidivirajućih respiratornih i kožnih alergija koje su bile rezultat uslova u zatvoru.

95. Njegova zastupnica je istakla da je u januaru 2004. otkriveno da pati od dijabetesa, od čega prethodno nije bolovao. Ona je takođe rekla da je u periodu od marta do decembra 2004. izgubio 20 kilograma.

2. Država

96. Država je pozvala Veliko veće da potvrdi zaključak veća da držanje podnosioca predstavke u samici nije u suprotnosti sa članom 3.

97. Prvo, zatvorski režim podnosioca predstavke je u celosti bio izuzetan i diktiran činjenicom da je postojala opasnost da bi on, kao jedinstvena osoba poznata u svetu po terorističkim delima, prouzrokovao ozbiljno remećenje zatvorske populacije prozelitizmom ili čak planiranjem bekstva.

98. U svakom slučaju, režim za zatvorenike u samici u zatvoru La Sante je bio strogo u skladu s pravilima koja su važila za obične zatvorenike, uz jedina ograničenja da zatvorenici u jedinici za izdvajanje nisu mogli da se sastaju niti da borave zajedno u istoj prostoriji.

99. Što se tiče utvrđenih činjenica (vidi gore navedene stavove 11 i 12), Država je izjavila da su fizički uslovi u kojima je podnosilac predstavke bio zatvoren u skladu sa članom 3 Konvencije.

100. U pogledu poseta, Država je objasnila da je podnosilac predstavke bio pritvorenik do 30. januara 2000. tako da mu je, u smislu člana D. 64 Zakonika o krivičnom postupku, posete mogao jedino odobriti nadležni istražni sudija. Nakon što je presuda postala pravosnažna 30. januara 2000, pravo na odobravanje poseta je preneto na upravnika zatvora.

101. Porodica podnosioca predstavke, koja nije imala prebivalište u Francuskoj, nikada nije stupila u kontakt.

Takođe, podnosiocu predstavke su bile dozvoljene posete sveštenika – zavisno od toga da li je neko od njih bio na raspolaganju – kadgod je to želeo i pri-

mao je redovne posete konzularnih organa, posebno predstavnika ambasadora Venecuele.

102. Država je dodala da je podnosilac predstavke imao veoma česte susrete sa svojom zastupnicom, koja je postala njegova verenica, a kasnije i žena po šerijetskom pravu, jer ga je posetila preko 640 puta u četiri godine i deset meseci (vidi gore stav 14). Država je dodala da su se posete advokata održavale u posebnim prostorijama za sastanke bez ikakvih barijera između zatvorenika i njegovog ili njenog advokata.

I, na kraju, mada je podnosiocu predstavke odbijen pristup zajedničkim časovima za učenje francuskog, ponuđeni su mu individualni časovi, što je on odbio.

103. Država je istakla da je, na osnovu Zakona od 18. januara 1994, odgovornost za organizaciju i obezbeđenje zdravstvene zaštite zatvorenika prenet na javnu zdravstvenu službu, a socijalna zaštita je postala dostupna svim zatvorenicima.

104. Pored bilo kakvih konsultacija koje je zahtevao zatvorenik ili zaposleni u zatvoru, medicinska nega je obuhvatala obavezne lekarske preglede (za novopridošle ili za zatvorenike u disciplinskoj jedinici). Zatvorenike u samici je sistematski posećivao lekar dva puta nedeljno.

Odnosi između zatvorenika i lekara spadaju u lekarsku tajnu. Shodno tome, medicinski podaci koje je Država dostavila su bili podaci koji nisu bili poverljivi i koje je lekarski tim odgovoran za zdravlje podnosioca predstavke dostavio francuskim vlastima.

105. Što se tiče isključivo telesnog zdravlja, podnosilac predstavke je odlazio u Jedinicu za ambulatno savetovanje i lečenje (JASL) radi specijalističkog stomatološkog i oftalmološkog lečenja. Nikada se nije žalio na pogoršanje vida zbog boravka u samici.

Što se tiče psihičkog zdravlja, medicinski tim nije nikada, u toku osam godina koliko je zatvorenik proveo u samici, pomenuo nikakav poremećaj, dok je podnosilac predstavke izjavio da je savršenog mentalnog zdravlja.

106. Bilo je jasno iz potvrda o zdravstvenom stanju koje su se redovno izdavale prilikom svakog produženja samice da lekari nisu nikada otkrili bilo kakvu kontraindikaciju za tu meru.

107. U velikoj većini potvrda izdatih od avgusta 1994. do jula 2000. izričito se navodi da zdravlje podnosioca predstavke dopušta dalji boravak u samici. U mnogim slučajevima potvrde su potpisivali različiti lekari koji bi pri pregledu, neizbežno, podnosioca predstavke posmatrali novim očima. I, konačno, u potvr-

di od 13. jula 2000. čak je i dodato da je podnosilac predstavke „u zaista zapanjujućem fizičkom i mentalnom stanju posle šest godina u samici“.

108. Što se tiče perioda od jula 2000. do septembra 2002, Država nije porekla da su neke potvrde ukazivale na problem mogućih fizičkih i psihičkih posledica dugotrajnog boravka u samici. Međutim, u potvrdama se ne navodi da je podnosilac predstavke pretrpeo ikakvu određenu, stvarnu povredu usled boravka u samici. U potvrdi od 20. septembra 2001. navodi se da je fizičko i mentalno zdravlje podnosioca predstavke sasvim prihvatljivo posle sedam godina u samici, a u kasnijoj potvrdi od 29. jula 2002. isti lekar je naveo da je telesno zdravlje podnosioca predstavke izvrsno. On je takođe rekao da je podnosilac predstavke odbio bilo koju vrstu psihološkog savetovanja od strane Regionalne medicinske i psihološke službe, što po mišljenju Države ukazuje na to da nije osećao nikakvu potrebu za savetovanjem.

109. Država je, dalje, porekla da su podnosioca predstavke stražari budili svakih sat vremena tokom cele noći, kao što je on naveo. Ona se pozvala na članove D. 270 i D. 272 Zakonika o krivičnom postupku kojima se regulišu noćni obilasci u zatvoru i izjavila da je podnosilac predstavke bio podvrgnut istom nadzoru i kontroli kao i ostali zatvorenici u samici, pošto za njegov slučaj nisu bila data nikakva posebna uputstva. Konkretno, prilikom noćnog obilaska, čuvari nemaju ovlašćenje da otvaraju ćelije osim u slučaju opravdanog razloga ili neposredne opasnosti. Prema tome, podnosilac predstavke nije mogao da tvrdi da su ga redovno, na svakih sat vremena čuvari bučno budili tokom čitave noći. U najgorem slučaju, moguće je da su oni na kratko upirali svetlo u njegovu ćeliju da provere da li je tamo i šta radi. Zatim, podnosilac predstavke se nikada nije žalio domaćim organima na noćni nadzor, dok se u razdoblju boravka u samici nekoliko puta žalio na uslove u kojima je boravio.

110. Na osnovu svih ovih faktora, Država je zaključila da boravak u samici, kako izgleda, nije uticao na zdravlje podnosioca predstavke i da uslovi u kojima je držan nisu dostigli minimalni stepen strogosti koji je neophodan da bi predstavljao povredu člana 3 Konvencije uprkos nalazu CPT da opšti uslovi u kojima se zatvorenici drže u samici u Francuskoj nisu u potpunosti zadovoljavajući.

C. Ocena suda

111. Sud prvo mora da utvrdi period pritvora koji treba uzeti u obzir pri ispitivanju žalbe na osnovu člana 3. On ističe da „predmet“ iznet pred Veliko veće u principu obuhvata sve aspekte predstavke koju je prethodno ispitalo veće u svojoj presudi, gde je obim njegove nadležnosti nad „predmetom“ ograničen samo odlukom veća o prihvatljivosti (vidi, *mutatis mutandis*, predmet *K. and T.*

v. *Finland* [GC], br. 25702/94, st. 139–141, ECHR 2001-VII; predmet *Kingsley v. the United Kingdom* [GC], br. 35605/97, st. 34, ECHR 2002-IV; predmet *Göç v. Turkey* [GC], br. 36590/97, st. 35–37, ECHR 2002-V; *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey* [GC], br. 41340/98, 41342/98, 41343/98 i 41344/98, ECHR 2003-II; i predmet *Öcalan v. Turkey* [GC], br. 46221/99, ECHR 2005-...). Konkretnije, u prostoru omeđenom samo odlukom o prihvatljivosti odluke, Sud može da rešava bilo koje činjenično ili pravno pitanje koje se pred njim pojavi u toku postupka (vidi, među mnogim drugim izvorima, predmet *Guerra and Others v. Italy*, presuda od 19. februara 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-I, str. 223, st. 44; predmet *Chahal v. the United Kingdom*, presuda od 15. novembra 1996, *Reports* 1996-V, str. 1856, st. 86; i *Ahmed v. Austria*, presuda od 17. decembra 1996, *Reports* 1996-VI, str. 2207, st. 43).

112. U ovom predmetu, boravak podnosioca predstavke u samici je bio prekinut od 17. oktobra 2002. do 18. marta 2004. kada se nalazio u zatvoru Sen-Mor u blizini Šatoroa (*Châteauroux*), u redovnim zatvorskim uslovima. Nakon toga je neprekidno držan u samici u zatvorima Frene, Fleri-Meroži i La Sante. Od 6. januara 2006. nalazio se u zatvoru Klervo, gde su ponovo uspostavljeni redovni uslovi.

Stranke nisu dostavile nikakve informacije o uslovima pod kojima je podnosilac predstavke boravio u samici u raznim zatvorima u koje je premeštan u periodu od marta 2004. do januara 2006. niti je podnosilac predstavke ikada osporavao osnovanost svog boravka u samici od kad je to postalo moguće 30. jula 2003. (vidi gore stav 82). Konkretno, on nije iskoristio nijedan pravni lek povodom merituma tokom ovog poslednjeg perioda (od marta 2004. do januara 2006) mada je to mogao da učini od momenta kada se vratio u samicu. Sud će se vratiti na ovo pitanje kada bude ispitivao žalbu po članu 13.

113. U ovim konkretnim okolnostima, Veliko veće, kao i veće, smatra primerenim da ograniči ispitivanje na uslove u kojima je podnosilac predstavke držan od 15. avgusta 1994. do 17. oktobra 2002. (uporedi *Öcalan* [GC], gore navedena presuda, st. 190).

1. Opšti principi

114. Član 3 Konvencije sadrži jednu od najosnovnijih vrednosti demokratskih društava. Čak i u najtežim okolnostima, kao što je borba protiv terorizma ili kriminala, Konvencijom se apsolutno zabranjuje mučenje ili nečovečno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje.

115. U modernom svetu, Države se suočavaju s veoma realnim teškoćama u zaštiti svog stanovništva od terorističkog nasilja. Međutim, za razliku od većine

materijalnih odredbi Konvencije i Protokola br. 1 i 4, članom 3 se ne predviđaju nikakvi izuzeci, i nikakvo odstupanje od njega nije dozvoljeno po članu 15, stav 2, čak ni u slučaju javne opasnosti koja pretila opstanku nacije (vidi predmet *Labita v. Italy* [GC], br. 26772/95, st. 119, ECHR 2000-IV; predmet *Selmouni v. France* [GC], br. 25803/94, st. 95, ECHR 1999 V; i predmet *Assenov and Others v. Bulgaria*, presuda od 28. oktobra 1998, *Reports* 1998-VIII, str. 3288, st. 93). Konvencijom se apsolutno zabranjuju mučenje i nečovečno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje, bez obzira na ponašanje datog lica (vidi predmet *Chahal v. the United Kingdom*, gore navedena presuda, st. 79). Priroda dela koje je podnosilac predstavke navodno počinio je stoga irelevantna sa stanovišta člana 3 (predmet *Indelicato v. Italy*, br. 31143/96, st. 30, 18. oktobar 2001.).

116. Zlostavljanje mora da dostigne minimalni stepen težine da bi potpalo pod okvir člana 3. Procena ovog minimalnog stepena zavisi od svih okolnosti predmeta, kao što su: trajanje takvog postupanja, njegovi fizički i mentalni efekti i, u nekim slučajevima, pol, starost i zdravstveno stanje žrtve (vidi, na primer, predmet *Ireland v. the United Kingdom*, 18. januar 1978, Serija A, br. 25, str. 65, st. 162). U proceni dokaza na kom će biti zasnovana odluka da li je došlo do povrede člana 3, Sud usvaja standard dokaza „van razumne sumnje“. Međutim, takav dokaz može slediti iz koegzistencije dovoljno jakih, jasnih i saglasnih indicija ili sličnih nepobitnih činjeničnih pretpostavki.

117. Sud je smatrao da je postupanje „nečovečno“ zato što je, između ostalog, bilo smišljeno, primenjivano je satima u kontinuitetu i prouzrokovalo je konkretnu telesnu povredu ili intenzivnu fizičku ili duševnu patnju. Sud smatra da je postupanje „ponižavajuće“ zato što je bilo takvo da je u žrtvama pobudilo osećanja straha, patnje i inferiornosti koja su mogla da ih omalovaže i ponize (vidi, između ostalih izvora, predmet *Kudła v. Poland* [GC], br. 30210/96, st. 92, ECHR 2000-XI). Prilikom razmatranja da li je kažnjavanje ili postupanje „ponižavajuće“ u smislu člana 3, Sud će uzeti u obzir da li je njihov cilj da se lice ponizi i omalovaži i da li je, bar što se tiče posledica, to štetno uticalo na njegovu ili njenu ličnost na način nespojiv sa članom 3 (vidi, između ostalih izvora, predmet *Raninen v. Finland*, presuda od 16. decembra 1997, *Reports* 1997-VIII, str. 2821–2822, st. 55). Međutim, nepostojanje takvog cilja ne može definitivno da isključi zaključak o kršenju člana 3 (vidi, između ostalih izvora, predmet *Peers v. Greece*, br. 28524/95, st. 74, ECHR 2001-III).

118. Da bi kažnjavanje ili s njim povezano postupanje bilo „nečovečno“ ili „ponižavajuće“, patnja ili poniženje moraju u svakom slučaju da prevazilaze nezaobilazan element patnje ili poniženja povezan s datim oblikom legitimnog postupanja ili kažnjavanja (vidi, između ostalih izvora, predmet *V. v. the Uni-*

ted Kingdom [GC], br. 24888/94, st. 71, ECHR 1999-IX; gore naveden predmet *Indelicato*, st. 32; predmet *Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia* [GC], br. 48787/99, st. 428, ECHR 2004-VII; i predmet *Lorsé and Others v. the Netherlands*, br. 52750/99, st. 62, 4. februar 2003).

S tim u vezi, Sud napominje da mere kojima se lice lišava slobode mogu često da uključuju takav element. Pa ipak, član 3 zahteva od države da obezbedi da se zatvorenici lišavaju slobode u uslovima koji su u skladu s njihovim ljudskim dostojanstvom, da ih način i metod izvršenja te mere ne podvrgava bolu ili mucu intenziteta koji prevazilazi nezaobilazan nivo patnje svojstvene lišavanju slobode i da se na adekvatan način obezbedi njihovo zdravlje i dobrobit, s obzirom na praktične zahteve kazne zatvora (vidi predmet *Kudła v. Poland*, gore navedena presuda, st. 94; i predmet *Kalashnikov v. Russia*, br. 47095/99, st. 95, ECHR 2001-XI). Sud bi dodao da preduzete mere moraju takođe da budu neophodne za ostvarenje legitimnog cilja koji se želi postići.

Dalje, kada se ocenjuju uslovi pritvora, treba voditi računa o kumulativnim efektima takvih uslova, kao i o konkretnim navodima koje iznosi podnosilac predstavke (predmet *Dougoz v. Greece*, br. 40907/98, st. 46, ECHR 2001-II).

119. Navodi podnosioca predstavke u ovom slučaju konkretno se tiču dužine vremena provedenog u samici.

Evropska komisija za ljudska prava je iznela sledeće mišljenje o ovom konkretnom aspektu pritvora u odluci od 8. jula 1978. o predstavkama iz predmeta *Ensslin, Baader and Raspe v. Germany* (br. 7572/76, 7586/76 i 7587/76, DR 14 str. 64):

„Komisija se već suočila s mnogim takvim slučajevima izolacije (uporedi odluke o predstavkama br. 1392/62 protiv SR Nemačke, Zb.17, str.1; br. 5006/71 protiv Velike Britanije, Zb. 39, str. 91; br. 2749/66 protiv Velike Britanije, Godišnjak X, str. 382; br. 6038/73 protiv SR Nemačke, Zb. 44, str. 155; br. 4448/70 „Drugi grčki predmet“ Zb. 34, str. 70). Izneto je da je dugotrajno držanje u samici nepoželjno, naročito kad je lice u pritvoru (uporedi Odluka o predstavi br. 6038/73 protiv SR Nemačke, Zb. 44, str. 151). Međutim, prilikom ocenjivanja da li takva mera može da potpada pod član 3 Konvencije u datom predmetu, mora se obratiti pažnja na konkretne uslove, strogost mere, njeno trajanje, cilj koji se želi postići i njegove efekte na dato lice. Kompletna čulna izolacija zajedno s potpunom socijalnom izolacijom može nesumnjivo na kraju da uništi ličnost; stoga ona predstavlja oblik nečovečnog postupanja koje se ne može opravdati zahtevima bezbednosti, budući da je zabrana mučenja i nečovečnog postupanja iz člana 3 po prirodi apsolutna (uporedi Izveštaj Komisije o predstavi br. 5310/71, *Ireland v. the United Kingdom*; Mišljenje, str. 379).“

120. U izveštaju od 16. decembra 1982. u predmetu *Kröcher-Möller v. Switzerland* (predstavka br. 8463/78, DR 34, str. 24), Komisija je takođe razmatrala

dužinu boravka u samici koja je iznosila oko deset i po meseci. Tu je iznela sledeće zapažanje:

„U pogledu *trajanja* njihovog pritvora i pritvora s pojačanim merama bezbednosti, Komisija nalazi da je svaki od ovih perioda bio prilično kratak s obzirom na okolnosti predmeta. Što se tiče posebnih mera izolacije kojima su podnosioci predstavke bili podvrgnuti, ni trajanje ni stepen njihove težine nisu premašili legitimne zahteve bezbednosti. U svakom slučaju, isključenje podnosioca predstavke iz zatvorske zajednice nije bilo prekomerno produženo.“

121. Komisija je ponovila u jednom kasnijem predmetu da je produženo zatvaranje u samicu nepoželjno (predmet *Natoli v. Italy* [odluka], br. 26161/95).

122. Slično tome, Sud je sa svoje strane utvrdio okolnosti pod kojima će upućivanje čak i opasnog zatvorenika u samicu predstavljati nečovečno ili ponižavajuće postupanje (ili čak mučenje u određenim slučajevima).

Sud tako napominje:

„... kompletna čulna izolacija zajedno s potpunom socijalnom izolacijom može da uništi ličnost i predstavlja oblik nečovečnog postupanja koji se ne može opravdati zahtevima bezbednosti ili bilo kojim drugim razlogom. S druge strane, zabrana kontakta s ostalim zatvorenicima iz bezbednosnih, disciplinskih ili zaštitnih razloga sama po sebi ne predstavlja nečovečno postupanje ili kažnjavanje.“

(vidi predmet *Messina (no. 2) v. Italy*, (*dec.*) br. 25498/94, ECHR 1999-V; predmet *Öcalan* [GC], st. 191; i predmet *Ilaşcu and Others*, st. 432, gore navedeno)

123. Slično tome, u slučaju *Ilaşcu and Others*, Sud je naveo:

„U pogledu uslova pritvora podnosioca predstavke do izvršenja smrtne kazne, Sud napominje da je g. *Ilaşcu* bio pritvoren 8 godina, u veoma strogoj izolaciji, od 1993. dok nije pušten u maju 2001: nije imao kontakta s ostalim zatvorenicima, bio je bez vesti iz spoljnog sveta – pošto mu nije bilo dopušteno da šalje i prima poštu – i bez prava na kontakt s advokatom ili prijem redovnih poseta svoje porodice. U njegovoj ćeliji nije bilo grejanja, čak ni u ostrim zimskim uslovima, ona nije imala izvor prirodnog svetla niti ventilaciju. Dokazi pokazuju da je g. *Ilaşcu* takođe bio lišavan hrane za kaznu i da u svakom slučaju, s obzirom na ograničenje prijema paketa, čak i hrana koju je primao spolja često nije bila pogodna za konzumiranje. Podnosilac predstavke je mogao da se tušira samo veoma retko, često je morao da čeka po nekoliko meseci između dva tuširanja. O ovom predmetu Sud upućuje na zaključke u izveštaju koji je izradio CPT posle posete ovom zatvoreniku u Pridnestrovlju (*Transdnistria*) 2000. godine ..., u kom je CPT opisao takvu dugogodišnju izolaciju kao neodbranjivu.

Uslovi pritvora podnosioca predstavke su imali štetne posledice po njegovo zdravlje, koje se pogoršalo tokom mnogih godina provedenih u zatvoru. On tako nije primao odgovarajuću negu, bio je lišen redovnih lekarskih pregleda i lečenja

... kao i odgovarajuće ishrane. Osim toga, zbog ograničenja prijema paketa, nisu mogli da mu se šalju lekovi i hrana kako bi poboljšao svoje zdravlje.“

(*Ilaşcu and Others*, gore navedena presuda, st. 438; uporedi *Rohde v. Denmark*, br. 69332/01, st. 97, 21. jul 2005)

2. Primena načela na ovaj predmet

124. Što se ovog predmeta tiče, Sud prihvata da je pritvor podnosioca predstave postavio ozbiljne probleme pred francuske vlasti. Podnosilac predstave, koji je bio umešan u razne terorističke napade koji su se odigrali 1970-ih, smatrao se u to vreme jednim od najopasnijih terorista na svetu. Treba napomenuti da se u mnogim prilikama koje je od tada imao za izražavanje svojih stavova (u svojoj knjizi, novinskim člancima i intervjuima) nikada nije odrekao svojih dela niti zbog njih pokajao. Samim tim, shvatljivo je da su vlasti smatrale da je neophodno kombinovati njegov pritvor s vanrednim merama bezbednosti.

a) Uslovi u kojima je držan podnosilac predstave

i. Fizički uslovi

125. Fizički uslovi u kojima je podnosilac predstave držan moraju se uzeti u obzir kada se ispituju prirodna i trajanje njegovog boravka u samici.

126. Sud napominje da je ćelija u kojoj je podnosilac predstave boravio u samici u zatvoru La Sante bila dovoljno velika da se u nju smesti zatvorenik, da je bila opremljena krevetom, stolom i stolicom, i da je imala sanitarne uređaje i prozor odakle je dolazilo prirodno svetlo.

127. Osim toga, podnosilac predstave je imao na raspolaganju knjige, novine, svetlo za čitanje i televizor. Imao je pristup dvorištu za vežbu dva sata dnevno, kao i prostoriji za kardio trening jedan sat dnevno.

128. Ovi uslovi pritvora odudaraju od onih koje je Sud ispitivao u predmetu *Mathew*, gde je utvrdio povredu člana 3. Podnosilac predstave u tom predmetu bio je pritvoren u uslovima sličnim samici više od dve godine u ćeliji na poslednjem (drugom) spratu zatvora. Tokom sedam ili osam meseci kiša je u ćeliju upadala kroz veliku rupu u krovu. Osim toga, pošto se ćelija nalazila direktno ispod krova, podnosilac predstave je bio izložen i tropskoj vrućini. Konačno, pošto je imao teškoće prilikom penjanja i spuštanja niz stepenice, bio je često sprečen da ide u dvorište za vežbu ili čak i napolje (vidi predmet *Mathew v. the Netherlands*, br. 24919/03, ECHR 2005).

129. U ovom predmetu, Sud je utvrdio da su fizički uslovi u kojima je podnosilac predstave bio zatvoren bili odgovarajući i u skladu s Evropskim zatvorskim pravilima koja je usvojio Komitet ministara 16. januara 2006. CPT je ove

uslove takođe smatrao „generalno prihvatljivim“ (vidi njihov Izveštaj o poseti od 14. do 26. maja 2000. citiran gore u stavu 83). Shodno tome, ne može se zaključiti da je bilo povrede člana 3 po ovom osnovu.

ii. Priroda boravka podnosioca predstavke u samici

130. U ovom predmetu, podnosilac predstavke je primao posete lekara dva puta nedeljno, sveštenika jednom mesečno i veoma česte posete jednog ili više od ukupno 58 svojih advokata, uključujući i više od 640 poseta u toku perioda od četiri godine i deset meseci svoje zastupnice u postupku pred Sudom, a sada supruga po šerijetskom pravu, kao i više od 860 poseta u sedam godina i osam meseci ostalih svojih advokata (vidi gore stavove 14 i 92).

Osim toga, porodica podnosioca predstavke, koja nije podlegala nikakvom ograničenju prava na posetu, nikada nije zatražila dozvolu za posetu, a jedina dva zahteva koja su bila odbijena uputili su novinari. Podnosilac predstavke takođe nije pružio bilo kakav dokaz da potkrepi svoje navode da su članovi njegove porodice rizikovali da budu uhapšeni ako nogom kroče u Francusku. Što se tiče navoda da njegova porodica nikada nije zvanično obavestena o kazni zatvora ili mestu pritvora podnosioca predstavke, Sud napominje da nije sigurno da li su francuske vlasti imale imena i adrese članova porodice i smatra da su konzularne vlasti, sam podnosilac predstavke i njegovi advokati bili u svakom slučaju savršeno sposobni da ih sami informišu.

131. Sud napominje da uslovi boravka u samici u kojima je podnosilac predstavke boravio nisu bili onoliko teški kao oni koje je Sud imao priliku da ispita u vezi s drugim predstavkama, kao što je to bilo u predmetima *Messina (no. 2)* i *Argenti*, u kojima su podnosioci predstavke, koji su bili u samici četiri i po, odnosno dvanaest godina, bili pod zabranom komunikacije s trećim licima, ograničenjem primanja poseta – iza staklene pregrade – članova svojih porodica (uz najviše jednu jednočasovnu posetu mesečno), zabranom prijema ili slanja novca preko određenog iznosa, prijema paketa spolja koji sadrže bilo šta drugo osim veša, kupovine namirnica za koje je neophodno kuvanje i provođenja više od dva sata napolju (vidi predmet *Messina (no. 2)*, gore naveden; i predmet *Argenti v. Italy*, br. 56317/00, st. 7, 10. novembar 2005).

132. Slično tome, u predmetu *Öcalan*, u kom je izolacija bila stroža, Sud je primetio da podnosilac predstavke, koji je bio jedini zatvorenik jednog ostrvskog zatvora tokom šest godina kada je presuda doneta, nije imao pristup televiziji i da su njegovi advokati, kojima je jedino bilo dozvoljeno da ga posećuju jednom nedeljno, često bili sprečeni u tome nepovoljnim vremenskim uslovima zbog kojih brod nije mogao da pređe do ostrva. Sud je utvrdio da u okolnostima tog pred-

meta, uslovi pritvora nisu bili u skladu sa članom 3 Konvencije (predmet *Öcalan* [GC], gore naveden, naročito st. 190–196).

133. Sud smatra da su uslovi podnosioca predstavke bliži onima koje je Sud ispitivao u vezi s predstavkom u predmetu *Rohde* gde je utvrdio da nije bilo kršenja člana 3 Konvencije. U tom predmetu, podnosilac predstavke je boravio u samici jedanaest i po meseci. Imao je pristup televiziji i novinama, bio je isključen iz aktivnosti s ostalim zatvorenicima, imao je časove jezika, mogao je da se viđa sa zatvorskim sveštenikom i jednom nedeljno prima posete advokata i nekih članova svoje porodice (predmet *Rohde v. Denmark*, gore naveden, st. 97).

134. Sud, shodno tome, zaključuje da se ne može smatrati da je podnosilac predstavke bio u kompletnoj čulnoj izolaciji ili potpunoj socijalnoj izolaciji. Njegova izolacija je bila delimična i relativna.

b) Trajanje boravka u samici

135. Tačno je da je situacija podnosioca predstavke bila veoma daleko od situacije podnosilaca predavki u gore pomenutom predmetu *Ilaşcu and Others* i da on nije bio podvrgnut kompletnoj čulnoj izolaciji ili potpunoj socijalnoj izolaciji, već relativnoj socijalnoj izolaciji (vidi takođe o ovome *Messina (no. 2)*, gore naveden).

Međutim, Sud mora da napomene sa zabrinutošću da je u ovom predmetu podnosilac predstavke držan u samici od 15. avgusta 1994. do 17. oktobra 2002, odnosno osam godina i dva meseca.

U pogledu dužine tog perioda, Sud zahteva rigorozno ispitivanje kako bi se utvrdilo da li je to bilo opravdano, da li su preduzete mere bile neophodne i srazmerne dostupnim alternativama, koje mere zaštite su obezbeđene za podnosioca predstavke i koje mere su vlasti preduzele kako bi se obezbedilo da fizičko i duševno stanje podnosioca predstavke bude u skladu s njegovim dugotrajnim boravkom u samici.

136. Razlozi za držanje zatvorenika u samici bili su potrebni prema cirkularnom dopisu od 8. decembra 1998. koji upućuje na „stvarne razloge“ i „u skladu s tim objektivne i saglasne dokaze o postojanju rizika da zatvorenik prouzrokuje... ozbiljnu opasnost“. U ovom predmetu, razlozi davani za produženje ove mere svaka tri meseca bili su opasnost koju on predstavlja, potreba da se očuvaju red i bezbednost u zatvoru i rizik od njegovog bekstva iz zatvora u kom su mere opšte bezbednosti bile manje opsežne nego u zatvorima s posebnim obezbeđenjem.

U tom cirkularnom dopisu se takođe navodi da upućivanje u samicu treba da traje više od godinu dana samo u izuzetnim slučajevima. Međutim, nažalost gornja granica za dužinu boravka u samici ne postoji.

137. Tačno je da izdvajanje zatvorenika iz zatvorske zajednice samo po sebi ne predstavlja nečovečno postupanje. U mnogim državama potpisnicama Konvencije postoje strože mere bezbednosti za opasne zatvorenike. Ovakve mere, koje imaju za cilj da se spreči rizik od bekstva, napada ili remećenja zatvorske zajednice zasnovane su na izdvajanju iz zatvorske zajednice zajedno s merama strože kontrole (vidi gore pomenuti izveštaj o predmetu *Kröcher-Möller*, str. 53, st. 60).

138. Međutim, kako bi se izbegao svaki rizik proizvoljnosti, kada se produžava već dugotrajan boravak u samici moraju se izneti materijalni razlozi. Stoga odluka treba da omogući da se utvrdi da li su vlasti izvršile ponovnu procenu kojom se uzimaju u obzir sve promene u okolnostima, situaciji ili ponašanju zatvorenika. Obrazloženje treba da bude sve detaljnije i ubedljivije kako vreme prolazi.

Osim toga, takvim merama, koje predstavljaju vid „zatvora unutar zatvora“, treba pribegavati samo u izuzetnim slučajevima i pošto se preduzmu sve mere predostrožnosti, kao što je navedeno u stavu 53.1 Zatvorskih pravila koje je Komitet ministara usvojio 11. januara 2006. Takođe, treba uspostaviti sistem redovnog praćenja fizičkog i duševnog stanja zatvorenika kako bi se osiguralo da ono dopušta dugotrajan boravak u samici.

139. Sud napominje da je podnosilac predstavke veoma redovno primao posete lekara, u skladu s uputstvima definisanim u cirkularnom dopisu od 8. decembra 1998.

140. Premda je istina da posle 13. jula 2000. lekari nisu više odobravali njegovo držanje u samici, ni u jednoj potvrdi o zdravstvenom stanju izdatoj u trenutku produženja mere upućivanja podnosioca predstavke u samicu do oktobra 2002. nije izričito navedeno da je njegovo fizičko ili mentalno zdravlje ugroženo niti se izričito zahtevao izveštaj psihijatra.

141. Takođe, 29. jula 2002. lekar zadužen za Jedinicu za ambulantno savetovanje i lečenje zatvora La Sante je u svom izveštaju o medicinskoj nezi koju je podnosilac predstavke dobijao, naveo da je podnosilac predstavke odbio „da primi pomoć psihologa iz RMPS“.

142. Slično tome, u svojim nalazima posle pregleda podnosioca predstavke 17. oktobra 2002, po njegovom dolasku u zatvor Sen-Mor, zdravstveni inspektor Endra izjavio je povodom psihičkog zdravlja podnosioca predstavke da ga je pregledao psihijatar iz Regionalne medicinske i psihološke službe u okviru standardne procedure prijema. U to vreme nije prepisana dalja terapija i od tada podnosilac predstavke nije tražio da vidi psihijatra. Podnosilac predstavke je pregledan 26. avgusta 2003, ali posle tog pregleda nije bila preporučena kontrola.

143. Sud napominje s tim u vezi da je podnosilac predstavke odbio psihološko savetovanje koje mu je ponuđeno (vidi gore stav 70) i da nije tvrdio da je terapija koju je primio za dijabetes neadekvatna. Osim toga, podnosilac predstavke nije pokazao da je dugotrajan boravak u samici doveo do bilo kakvog pogoršanja njegovog zdravlja, bilo fizičkog ili duševnog.

Dalje, podnosilac predstavke je sam naveo u svojim primedbama u odgovoru da je savršenog duševnog i fizičkog zdravlja (vidi gore stav 95).

144. Sud ipak želi da naglasi da mera upućivanja u samicu, čak i u slučajevima kada to povlači samo relativnu izolaciju, ne može da se odredi zatvoreniku na neodređeni vremenski period. Osim toga, bitno je da se zatvoreniku omogući da jedan nezavisan sudski organ preispita osnovanost i razloge za produženu meru njegovog upućivanja u samicu. U ovom predmetu, to je postalo moguće tek u julu 2003. Sud će se vratiti na ovu tačku prilikom ispitivanja žalbe po članu 13. Sud takođe s tim u vezi upućuje na zaključke CPT i Komesara za ljudska prava Saveta Evrope (vidi gore stavove 83 i 85).

145. Bilo bi takođe poželjno da se alternative upućivanja u samicu traže za lica koja se smatraju opasnim i za koja se pritvor u redovnom zatvoru pod redovnim režimom smatra neprikladnim.

146. Sud primećuje s interesovanjem za ovo pitanje da su vlasti dva puta premestile podnosioca predstavke u zatvore u kojima je držan u redovnim uslovima. Iz onoga što je Država rekla proizilazi da je podnosilac predstavke vraćen u samicu u drugom zatvoru zbog intervjua koji je dao preko telefona za jedan televizijski program u kom je odbio, između ostalog, da izrazi bilo kakvo kajanje prema žrtvama svojih zločina (izneo je da je broj mrtvih između 1.500 i 2.000). Stoga izgleda da vlasti nisu pokušale da ga ponize ili omalovaže sistematskim produžavanjem njegovog boravka u samici, već su tražile rešenje primereno njegovom karakteru i opasnosti koju predstavlja.

147. Sud navodi da je, u vreme kada je podnosilac predstavke bio zatvoren u redovnim uslovima u zatvoru Sen-Mor, njegova zastupnica poslala dopis Pisarnici Suda u kom se žalila na „opasno društvo, naročito narkomane, alkoholičare i seksualne prestupnike koji nisu u stanju da kontrolišu svoje ponašanje“ i tvrdila da dolazi do kršenja ljudskih prava.

Osim toga, podnosilac predstavke se tokom tog perioda žalio na to da je predaleko od Pariza, što, kako on kaže, posete njegovih advokata otežava, proređuje i poskupljuje, te neminovno prouzrokuje drugi vid usamljenja.

148. Na kraju, takođe je uzeta u obzir i zabrinutost Države da podnosilac predstavke može da koristi komunikacije bilo unutar zatvora ili izvan njega kako bi ponovo uspostavio kontakt sa članovima svoje terorističke ćelije, da traži način da preobrati ostale zatvorenike i pripremi bekstvo. Za ovu zabrinutost se ne

može reći da je bila bez osnova ili neopravdana (vidi, o ovome, gore navedenu odluku *Messina* (no. 2), u kojoj je Sud, pre nego što je žalbe o uslovima pritvora proglasio neprihvatljivim, naveo: „podnosilac predstavke je stavljen pod poseban režim zbog veoma ozbiljnih dela za koja je [bio] osuđen“, što je podjednako primenjivo i u ovom predmetu; vidi takođe odluku u predmetu *Gallico*, takođe navedena gore).

149. Sud deli zabrinutost CPT u vezi s mogućim dugoročnim efektima izolacije podnosioca predstavke. On ipak smatra da, imajući u vidu fizičke uslove u kojima je podnosilac predstavke pritvoren, činjenicu da je njegova izolacija „relativna“, spremnost vlasti da ga drži pod redovnim režimom, njegov karakter i opasnost koju predstavlja, uslovi u kojima je bio zatvoren tokom perioda koji se razmatra nisu dostigli minimalni stepen ozbiljnosti potreban da bi to predstavljalo nečovečno ili ponižavajuće postupanje u smislu člana 3 Konvencije. Uprkos veoma posebnim okolnostima koje preovlađuju u ovom predmetu, Sud je zabrinut zbog naročito dugog perioda koji je podnosilac predstavke proveo u samici i pravilno primećuje da se on od 5. januara 2006. nalazio pod redovnim zatvorskim režimom (vidi gore stav 76), što predstavlja situaciju koja, prema mišljenju Suda, ne bi trebalo, u principu, da se menja u budućnosti. Sve u svemu, imajući u vidu sva gore navedena razmatranja, Sud zaključuje da nije bilo povrede člana 3 Konvencije.

II. NAVODNA POVREDA ČLANA 13 KONVENCIJE

151. Podnosilac predstavke se žalio da nije imao na raspolaganju pravni lek da ospori svoj kontinuirani boravak u samici. Pozvao se na član 13, koji predviđa:

„Svako kome su povređena prava i slobode predviđeni u ovoj Konvenciji ima pravo na delotvoran pravni lek pred nacionalnim vlastima, bez obzira na to da li su povredu izvršila lica koja su postupala u službenom svojstvu.“

A. *Presuda veća*

152. Veće je zaključilo da je došlo do povrede člana 13 Konvencije. Ono je posebno navelo da zatvorenici upućeni u samicu nisu imali pre presude *Državnog saveta* od 30. jula 2003. na raspolaganju nijedan pravni lek za osporavanje prvobitne mere ili njenog produženja.

B. *Podnesci stranaka*

153. Podnosilac predstavke je pozvao Veliko veće da potvrdi zaključak veća o povredi. Takođe je naveo da vlasti nisu poštovale proceduru predviđenu

članom D. 283–1 Zakonika o krivičnom postupku za produženi pritvor u samici. Dodao je da je u mnogim prilikama bio prinuđen da se žali zato što mu nije obezbeđen neophodan lekarski pregled pre donošenja odluke o produženju njegovog boravka u samici. Na kraju, rekao je da su predlozi i odluke da se ta mera produži bili skoro sistematski zasnovani na prirodi dela zbog kojih je bio u zatvoru i da vlasti nisu bile u mogućnosti da pruže stvarne osnove ili dokaze o objektivnim i saglasnim događajima koji su potrebni prema važećim odredbama.

154. Država je navela da je u presudi od 30. jula 2003. *Državni savet* utvrdio da odluka o upućivanju zatvorenika u samicu može da bude predmet sudskog preispitivanja zbog efekta koje takve odluke imaju na uslove pritvora. Ta presuda je bila deo stalnog procesa u kom se obim internih administrativnih mera sve više sužavao.

155. Država je dodala da je podnosilac predstavke do tog dana osporavao samo jedan nalog za produženje njegovog boravka u samici, odnosno odluku od 17. februara 2006. Čak i tada je osporavao samo formalnu valjanost mere, a ne i razloge na kojima se ona zasnivala. Samim tim, on nikada nije nastojao da ospori osnovanost ove mere pred upravnim sudovima s tvrdnjom da se njome krši član 3 Konvencije.

Upravni sud u Parizu je presudu od 15. decembra 2005, doneo na osnovu toga što je regionalni direktor Uprave za izvršenje zavodskih sankcija propustio da pribavi mišljenje odbora za izvršenje kazne, što je morao da učini po članu D. 283–1 Zakonika o krivičnom postupku, pre podnošenja izveštaja ministru pravde.

156. Država je rekla u zaključku da ostavlja Sudu da po diskrecionom pravu odluči da li je pre odluke *Državnog saveta* od 30. jula 2003 delotvoran pravni lek postojao ili ne.

C. Ocena Suda

157. Kako je Sud zaključio u mnogim prilikama, članom 13 Konvencije se garantuje raspoloživost pravnog leka na nacionalnom nivou za sprovođenje suštine prava i sloboda po Konvenciji u kom god vidu ona bila zajemčena u domaćem pravnom poretku. Stoga je efekat člana 13 u zahtevu za obezbeđenje domaćeg pravnog leka kako bi se rešila suština „dokazive žalbe“ po Konvenciji i pružila odgovarajuća zaštita (vidi, među mnogim drugim izvorima, presudu u predmetu *Kudła*, gore navedena, st. 157).

158. Obim obaveza država ugovornica po članu 13 varira zavisno od prirode žalbe podnosioca predstavke. Međutim, pravni lek mora da bude „delotvoran“ u praksi kao i po zakonu (vidi, između ostalih izvora, *Ýlhan v. Turkey* [GC], br. 22277/93, st. 97, ECHR 2000-VII).

159. „Delotvornost“ nekog „pravnog leka“ u smislu člana 13 ne zavisi od izvesnosti povoljnog ishoda za podnosioca predstavke. Takođe, „vlasti“ iz te odredbe ne moraju neminovno da budu sudske vlasti; ali ako nisu, njihova ovlašćenja i garantije koje pružaju relevantne su za utvrđivanje da li je pravni lek o kome odlučuju delotvoran. Osim toga, čak i kada jedan pravni lek sam po sebi ne ispunjava u potpunosti uslove iz člana 13, ukupno svi pravni lekovi predviđeni domaćim pravom to mogu (vidi, među mnogim drugim izvorima, predmet *Silver and Others v. the United Kingdom*, presuda od 25. marta 1983, Serija A br. 61, str. 42, st. 113; i predmet *Chahal*, gore navedena presuda, st. 145).

160. Sud sada mora da utvrdi da li je prema francuskom pravu bilo moguće da se podnosilac predstavke žali na odluke o produženju njegovog upućivanja u samicu i na sve proceduralne nepravilnosti i da li su pravni lekovi bili „delotvorni“ u smislu da su mogli da spreče nastanak ili nastavak navodnog kršenja ili da su mogli da omoguće podnosiocu predstavke odgovarajuće pravno zadovoljenje za bilo koju povredu do koje je već došlo.

161. Država je prihvatila da su, po utvrđenoj sudskoj praksi *Državnog saveta* od pre 30. jula 2003, odluke da se zatvorenik uputi u samicu bile izjednačene s internim administrativnim merama na koje žalba upravnom sudu nije bila moguća.

162. Podnosilac predstavke je podneo žalbu upravnom sudu 14. septembra 1996. Međutim, ona je odbačena presudom od 25. novembra 1998. na osnovu toga što je u pitanju interna mera koja se ne može preispitivati pred upravnim sudovima.

163. Sud u ovoj tački napominje da je odluka bila dosledna utvrđenoj sudskoj praksi *Državnog saveta* u predmetno vreme koje je Država sama navela.

164. Tek 30. jula 2003. *Državni savet* je promenio svoju praksu i utvrdio da zahtev za sudsko preispitivanje odluke može da se podnese povodom odluka koje se tiču upućivanja u samicu, kao i da se odluka može ukinuti, ukoliko je potrebno.

165. Sud napominje da je podnosilac predstavke, počev od te promene u sudskoj praksi, podneo samo jedan zahtev upravnom sudu. Premda je on osporavao samo zakonitost mere uvedene 17. februara 2005, Sud je mišljenja da je delotvoran pravni lek pred sudskim organom od suštinskog značaja, imajući u vidu ozbiljne reperkusije koje upućivanje u samicu ima na uslove pritvora. Gore pomenuta promena u sudskoj praksi koja zaslužuje da na nju široj javnosti bude skrenuta pažnja, nije ni u kom slučaju imala retroaktivno dejstvo i nije mogla da ima bilo kakav uticaj na položaj podnosioca predstavke.

166. Sud, shodno tome, smatra da je u ovom predmetu došlo do povrede člana 13 Konvencije po osnovu nepostojanja pravnog leka u domaćem pravu

kojim bi se omogućilo podnosiocu predstavke da osporava odluke o produženju njegovog boravka u samici koje su donošene između 15. avgusta 1994. i 17. oktobra 2002.

III. PRIMENA ČLANA 41 KONVENCIJE

167. Članom 41 Konvencije predviđeno je:

„Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo Visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo delimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenju stranci.“

A. Šteta

168. Podnosilac predstavke nije podneo zahtev za naknadu štete.

B. Sudski i drugi troškovi

169. Advokat podnosioca predstavke podneo je fakturu za ukupne troškove poseta podnosiocu predstavke između juna 1997. i oktobra 2002. Ona je obuhvatala satnicu za posete, putne troškove i troškove postupka. Račun je dostigao ukupni iznos od 426.852,40 evra (EUR).

Drugi advokat koji je zastupao podnosioca predstavke na raspravi dao je izjavu u kojoj su prikazani troškovi poseta podnosiocu predstavke između 22. maja 1998. i 7. oktobra 2002. u ukupnom iznosu od 87.308 EUR, od čega je 69.846,40 EUR za same posete, a 17.461,60 EUR za putne i troškove raznih formalnosti.

Prvi advokat je izrazio žaljenje što je veće odbilo taj zahtev ne uzevši u obzir fiksne režijske troškove advokata i zatražilo od Suda da ga odobri.

170. Račun za sudske i druge troškove nastale tokom izlaganja predstavke pred Sudom iznosio je 27.508 EUR, na šta je trebalo dodati 1.860 EUR za put i smeštaj dva advokata radi rasprave u Strazburu.

171. Država je tvrdila da su zahtevi podnosioca predstavke neopravdani i da se odnose na njihove prethodne podneske.

172. Država je prvo istakla da podnosilac predstavke nije pružio dokaze kako bi pokazao da je stvarno podneo te sudske i druge troškove.

173. Dodala je da je traženi iznos na ime poseta bio obračunat za period od 1997. do 2002. godine, premda je predstavka podneta tek 20. jula 2000. Samim tim nije bilo uzročno-posledične veze između rada na predstavi i poseta koje su obavljene pre tog datuma.

174. Država je takođe istakla da u pogledu značajnog broja sati (1.830) za koje se tvrdilo da su provedeni u posetama bez davanja bilo kakvih pojedinosti, nije bilo moguće napraviti razliku između poseta gđe Kutana Per u njenom svojstvu advokata i onih koje je obavila lično kao partner podnosioca predstavke. Država je zaključila da je taj zahtev morao biti odbijen.

175. Što se tiče zahteva za sudske i druge troškove, Država je izjavila da on mora neizostavno da obuhvata troškove poseta načinjenih u profesionalnom svojstvu. Uz napomenu da ni ovaj zahtev nije bio zasnovan na proverljivoj računici, Država je izjavila da saglasno tome nije mogao da bude odobren.

U zaključku, Država je predložila isplatu u iznosu od 6.000 EUR podnosiocu predstavke za njegove sudske i druge troškove u slučaju da Sud utvrdi da je došlo do povrede prava u datom predmetu.

176. Sud ponavlja da ako utvrdi da je došlo do kršenja Konvencije, može da odobri podnosiocu predstavke ne samo sudske i druge troškove nastale pre kršenja, već i one koji su nastali pred domaćim sudovima radi sprečavanja povrede ili pravnog zadovoljenja u vezi s njom (vidi, između ostalih izvora, predmet *Hertel v. Switzerland*, presuda od 25. avgusta 1998, *Reports* 1998-VI; i predmet *Yvon v. France*, br. 44962/98, ECHR 2003-V), pod uslovom da je bilo neophodno da im podnosilac predstavke bude izložen, da se podnesu potrebne potvrde i da su troškovi opravdani u pogledu visine (vidi, između ostalih izvora, predmet *Kress v. France* [GC], br. 39594/98, ECHR 2001-VI).

177. Sud napominje da u ovom slučaju nije dato ni obrazloženje niti dokaz kako bi se potkrepio zahtev za naknadu troškova poseta. Samim tim, on ne može da dosudi troškove po tom osnovu.

178. Sud napominje da nisu navedene ni pojedinosti niti su date bilo kakve potvrde koje bi potkrepile zahtev za troškove i izdatke do kojih je došlo u izlaganju predstavke Sudu.

Međutim, imajući u vidu složenost pitanja pokrenutih predstavkom i odlučujući u skladu s načelom pravičnosti, Sud smatra da je prihvatljivo dosuditi podnosiocu predstavke 10.000 EUR na ime svih troškova koje je imao u postupku pred Sudom.

C. Zatezna kamata

179. Sud smatra primerenim da se zatezna kamata zasniva na marginalnoj stopi na kredite Evropske centralne banke, na koju treba dodati tri procentna poena.

IZ TIH RAZLOGA, SUD

1. *Zaključuje*, s dvanaest glasova prema pet, da nije bilo povrede člana 3 Konvencije;
2. *Zaključuje*, jednoglasno, da je došlo do povrede člana 13 Konvencije;
3. *Zaključuje*, jednoglasno,
 - (a) da tužena Država treba da plati podnosiocu predstavke, u roku od tri meseca od datuma pravosnažnosti presude u skladu sa članom 44, stav 2 Konvencije, iznos od 10.000 EUR (deset hiljada evra) za sudske i druge troškove uvećan za sve poreze koji se eventualno zaračunavaju;
 - (b) da se od isteka gore pomenutog roka od tri meseca do izmirenja plaća redovna kamata na gore navedeni iznos po stopi jednakoj marginalnoj stopi na kredite Evropske centralne banke za period docnije uvećanoj za tri procentna poena;
4. *Odbija*, sa dvanaest prema pet glasova, preostali deo zahteva za pravično zadovoljenje.

Sačinjeno na engleskom i francuskom jeziku i izrečeno na javnoj raspravi u zgradi Suda u Strazburu, 4. jula 2006. godine.

Lucijus Vildhaber
Predsednik

T. L. Erli
Sekretar Odeljenja

U skladu sa članom 45, stav 2 Konvencije i pravilom 74 stav 2 Poslovnika suda, izdvojeno mišljenje g. Kasadevala, kome se pridružuju g. Rozakis, gđa Caca-Nikolovska, gđa Fira-Sandstrom i g. Popović, dato je u prilogu ove presude.

L. W.
T. L. E.

IZDVOJENO MIŠLJENJE SUDIJE KASADEVAL,
KOME SE PRIDRUŽUJU SUDIJE ROZAKIS,
CACA-NIKOLOVSKA, FIRA-SANDSTROM I POPOVIĆ
(Prevod)

Za razliku od većine, smatramo da je podnosilac predstavke bio podvrgnut postupanju zabranenom članom 3 Konvencije time što je bio upućen u samicu

na dug period od osam godina i dva meseca, i da je tako dug period boravka u samici dostigao minimalni stepen težine koji je neophodan da bi imao obeležja nečovečnog postupanja. Naši razlozi za takav zaključak su navedeni u nastavku.

1. Želimo pre primedbi da iznesemo da delimo zabrinutost koju nacionalne vlasti generalno imaju u suočavanju s problemima koje nameću borba protiv terorizma i organizovanog kriminala. Međutim, u skladu sa sudskom praksom institucija Konvencije, mere koje Države moraju da preduzmu da bi zaštitile demokratiju od ovog zla moraju biti u skladu s osnovnim vrednostima demokratije – čiji je glavni primer poštovanje ljudskih prava – i moraju da izbegnu dovođenje u pitanje tih vrednosti u ime njihove zaštite. Konkretnije govoreći, prepoznajemo da opasnost koju predstavlja neko s karakterom podnosioca predstavke može da dovede do komplikovanih problema za zatvorske vlasti i da eventualno nema druge alternative već da se pribegne zatvorima s posebnim obezbeđenjem i posebnim zatvorskim režimima za određene kategorije pritvorenih i osuđenih lica. Međutim, mora se imati u vidu da su garancije predviđene članom 3 apsolutne i da ne dopuštaju izuzetke, te da priroda navodnog dela nije relevantna prema toj odredbi.

2. *Režim samice.* Osnova za zatvorski režim kom je podnosilac predstavke bio podvrgnut nalazi se u relevantnim odredbama zakona i ostalih propisa, naročito Uredbi br. 98–1099 i pratećem cirkularnom dopisu od 8. decembra 1998, kojim se reguliše upućivanje zatvorenika u samicu „kao mera predostrožnosti i bezbednosti“. U smislu ovih odredbi (videti stavove 80 i 81 presude):

- (i) upućivanje u samicu može biti duže od tri meseca samo ukoliko se sačini novi izveštaj odboru za izvršenje kazni;
- (ii) boravak u samici može trajati duže od jedne godine samo ako ministar tako odluči na osnovu obrazloženog izveštaja regionalnog direktora, a pošto je regionalni direktor pribavio mišljenje odbora za izvršenje kazni i zatvorskog lekara;
- (iii) „*upućivanje u samicu ne sme biti disciplinska mera*“ i „*težina dela za koje je lice u pitanju zatvoreno i priroda dela za koje je ono optuženo ne mogu sami za sebe opravdati upućivanje u samicu.*“

Ovo je *ratio legis* koji potkrepljuje francuski režim upućivanja u samicu: upućivanje u samicu predstavlja izuzetnu meru koja je opravdana iz razloga predostrožnosti ili bezbednosti i koju, kad već traje godinu dana, samo ministar ima ovlašćenje da preduzme, na osnovu poslednjeg izveštaja i mišljenja lekara. Po samoj svojoj prirodi, to nije mera za koju se planira neograničeno trajanje. Upravo suprotno, njeno trajanje mora biti što kraće.

3. *Fizički uslovi.* Nije sporno da su fizički uslovi u kojima je podnosilac predstavke bio držan u samici na mnogo načina bili manjkavi: ćelija je bila oronula i loše izolovana, imala je prostor za toalet bez pregrade, podnosiocu predstavke nije bio omogućen bilo kakav kontakt i jedina aktivnost koja mu je van ćelije dozvoljena bila je svakodnevna dvočasovna šetnja u ozidanom trouglastom prostoru manjem od bazena (vidi stav 12 presude). Uprkos tome, možemo da se složimo sa CPT-om i većinom da su uslovi bili „generalno prihvatljivi“. Bez obzira na to, nesporno je da su fizički uslovi blisko povezani s dužinom trajanja pritvora i da će uslovi koje čovek može da podnese na nekoliko meseci postajati sve suroviji i nepodnošljiviji kako godine prolaze i patnja se povećava.

4. *Priroda boravka podnosioca predstavke u samici.* Pošto je uporedila ovaj predmet s prethodnim predmetima koje je Sud ispitivao, većina je zaključila da je situacija koja najbliže podseća na činjenice iz ovog predmeta ona koju je Sud ispitao u predstavi predmeta *Rhode*, u kome je utvrdio da nije došlo do povrede prava. Možemo da se složimo s tom ocenom. Međutim, bitno je uporediti slično sa sličnim. Kako se u presudi ispravno navodi (vidi stav 134), u predmetu *Rhode* podnosilac predstavke je bio u pritvoru u samici jedanaest i po meseci (manje od jednogodišnjeg perioda za koji je prema francuskom pravu potrebno preispitivanje od strane ministra), dok je g. Ramirez Sančez bio pritvoren pod istim režimom osam godina i dva meseca, drugim rečima, u periodu osam puta dužem od gore pomenutog.

Većina podupire svoje mišljenje sledećom činjenicom: „*Ne može se smatrati da je podnosilac predstavke bio u kompletnoj čulnoj izolaciji ili potpunoj socijalnoj izolaciji*“ (vidi stav 135). Može se lako zamisliti da u slučaju da je bio, zaključak o povredi Konvencije ne bi bio sporan, pošto takvi režimi predstavljaju najteže i najneprihvatljivije vidove režima koji se mogu naći u demokratskim društvima. U ovom slučaju, Sud je opisao izolaciju podnosioca predstavke kao „delimičnu i relativnu“, kao da je skala težine takvog zatvorskog režima bila utvrđena. Međutim, takva skala ne postoji. U francuskom zakonodavstvu ne postoje bilo kakve odrednice, već se prosto upućuje na: „samicu“ (*mise à l'isolement*), „meru upućivanja u samicu“ (*mesure d'isolement*) i „zatvaranje u samicu“ (*placement à l'isolement*). Isto važi i za izveštaje CPT, Smernice koje je usvojio Komitet ministara Saveta Evrope, Preporuku Komiteta ministara o Evropskim zatvorskim pravilima i Izveštaj Komesara za ljudska prava (vidi stavove od 80 do 86).

Kako smo već pomenuli, u srcu problema, iznad i izvan pitanja fizičkih uslova, nalazi se pitanje dužine boravka u samici podnosioca predstavke. Čak i da je takvo usamljenje samo *delimično* ili *relativno*, situacija je postajala sve ozbiljnija s protekom vremena. Zaista, uprkos previdu zakonodavca da utvrdi maksimalni period (a upravo je to možda izvor ove proizvoljnosti), implicitno

proizilazi iz detaljnih zakonskih propisa o upućivanju u samicu da je produženje ove mere preko godinu dana samo po sebi opasno i da treba da se primenjuje samo u izuzetnim okolnostima.

5. *Trajanje boravka u samici.* Uslovi cirkularnog dopisa od 8. decembra 1998. su jasni. Nalozi za upućivanje u samicu kao meru predostrožnosti ili bezbednosti moraju da budu zasnovani na stvarnom osnovu i objektivnom dokazu o postojanju rizika od ozbiljnog incidenta, a u obrazloženju se moraju navesti rizici koji se ovom merom nastoje izbeći (spisak obuhvata rizik od bekstva, nasilja, remećenja reda ili tajnog dogovaranja i opasnost po fizički integritet). U ovom predmetu, u nalogima kojima se uzastopno produžavao boravak podnosioca predstavke u samici nisu navedeni bilo kakvi stvarni razlozi. To su uopštene izjave koje se često prepisuju iz jednog dokumenta u drugi i u kojima nema stvarnih razloga i objektivnog dokaza kako je predviđeno zakonodavstvom. Osim toga, te izjave su u kontradikciji sa stvarnim činjenicama, pošto je podnosilac predstavke bio držan pod redovnim zatvorskim režimom godinu i po dana (između oktobra 2002. i marta 2004) i opet od januara 2006. nadalje bez prijave bilo kakvih incidenata.

Primenom analogije može se smatrati da u sličnim situacijama treba da se primeni praksa Suda koja se tiče pravila primenjivih po članu 5, stav 3 Konvencije o držanju optuženog lica u pritvoru do suđenja duže od izvesnog vremenskog perioda. Period duži od osam godina ne može da izdrži bilo kakav objektivni test. Kakvi god da su fizički uslovi, tako dug period neizostavno produbljuje bol i patnju zatvorenika i povećava rizike po njegovo ili njeno fizičko i duševno zdravlje koji su inherentni svakom lišenju slobode.

Većina napominje *uz zabrinutost* dužinu boravka u samici, smatra da je u pogledu dužine te izolacije *potrebno rigorozno ispitivanje kako bi se utvrdilo da li je to bilo opravdano*, žali što gornja granica nije predviđena (vidi stavove 136 i 137), *deli zabrinutost CPT* o mogućim dugoročnim efektima izolacije podnosioca predstavke i ponavlja svoju *zabrinutost* zbog naročito dugog perioda koji je podnosilac predstavke proveo u samici. Međutim, oni ne izvode logične zaključke iz svojih nalaza, i umesto toga radije napominju da se od 5. januara 2006. zatvorenik drži redovnim zatvorskim uslovima (vidi stav 150). Mi se ne možemo složiti s takvim pristupom.

6. *Zatvaranje u samicu i zdravlje podnosioca predstavke.* U stavu 141 presude većina pokušava da umanja značaj mišljenja lekara o zdravlju podnosioca predstavke praveći razliku između perioda pre oktobra 2002. i perioda posle toga. Međutim, već 23. maja 2001, doktor zadužen za Jedinicu za ambulatno savetovanje i lečenje pisao je upravniku zatvora La Sante kako bi mu saopštio da, prem-

da je podnosilac predstavke u prihvatljivom fizičkom i duševnom stanju, „*strogo usamljenje u trajanju od više od šest godina i devet meseci na kraju će sigurno dovesti do psihološkog oštećenja*“ i da je njegova dužnost kao lekara da opomene upravnika „*na ove potencijalne posledice*“ (vidi stav 58 presude). Pomoćnik lekara iz zatvorske ambulante zatvora La Sante izjavio je 13. juna 2002. da s medicinske tačke gledišta: „[P]roblem koji predstavlja dugotrajni boravak u samici u periodu od nekoliko godina je da to može uticati na fizičko i mentalno zdravlje zatvorenika“ (vidi stav 65). Isti lekar je 29. jula 2002. rekao: „Nisam kvalifikovan da dam mišljenje o njegovom mentalnom zdravlju“ (vidi stav 66).

Podnosilac predstavke je potom premešten u zatvor Sen-Mor gde je bio zatvoren pod redovnim zatvorskim režimom od oktobra 2002. do marta 2004. Premešten je u Frene na području Pariza 18. marta 2004, očigledno (iz onoga što je Sudu rečeno tokom rasprave) da bi se olakšala istraga istražnom sudiji, i bio ponovo upućen u samicu. Od tog dana nadalje i uprkos izvesnim nejasnoćama, sve potvrde o zdravstvenom stanju dosledno govore o rizicima po zdravlje podnosioca predstavke (vidi stavove 72 do 75). Ni njegova fizička snaga, niti jačina njegovog duha, ne mogu da učine prihvatljivim period boravka u samici duži od osam godina.